

Kilka uwag o okolicznościach budowy i formie architektonicznej kościół Klarysek w Starym Sączu*

modus

prace z historii sztuki
art history journal
xviii, 2018

1

For English – see p. 21

PIOTR PAJOR

W położonym malowniczo w widłach Dunajca i Popradu Starym Sączu wznosi się jedna z najbardziej frapujących średniowiecznych budowli w Małopolsce – kościół zakonu św. Klary (il. 1), stanowiący główny element klasztoru założonego przez węgierską królową i księżną krakowsko-sandomierską, św. Kingę. Budowla kryje też grób fundatorki, stanowiąc świadectwo podjętych już w średniowieczu, choć

1. Stary Sącz,
kościół Klarysek,
widok z dziedzińca
klasztornego.
Fot. Piotr Pajor.

* Artykuł powstał w ramach finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki projektu nr DEC-2016/21/B/HS 2/00598, którego kierownikiem jest dr Jakub Adamski.

ARTYKUŁY

5

sukcesem uwieńczonych dopiero w XX wieku starań o kanonizację świątobliwej władczyni. Nie ulega jednak wątpliwości, że obecnie istniejący kościół zbudowano, a przynajmniej ukończono, wiele lat po śmierci Kingi. Dlatego też fundację świątyni niekiedy łączono z Władysławem Łokietkiem i jego żoną Jadwigą. W niniejszym studium chciałbym przedstawić kilka uwag i rozpoznań, które pokazują, że badania historycznoartystyczne, mimo istnienia dość obfitej literatury, wciąż jeszcze mogą dostarczyć istotnych informacji o czasie i okolicznościach powstania kościoła.

Św. Kinga sprawowała w Starym Sączu niepodzielną władzę już przed powstaniem klasztoru, do którego miała w przyszłości wstąpić. W 1257 roku otrzymała od męża, Bolesława Wstydliwego, kasztelanię sądecką, która później stała się specyficznym dominium klasztornym¹. Według tradycji utrwalonej w jej *Żywocie*, Kinga oraz jej siostra Jolenta postanowiły wstąpić do zakonu św. Klary tuż po śmierci Bolesława Wstydliwego, obwieszczając swój zamiar podczas pogrzebu księcia². Formalna fundacja klasztoru w Sączu (wówczas jeszcze jedynym) miała miejsce w 1280 roku³. Pięć lat później arcybiskup Jakub Świnka ustanowił odpust za odwiedzenie kościoła Karysek oraz wsparcie datkami trwającej budowy nowej świątyni (*ad opus ecclesie de novo ibidem constuende*)⁴. Wiadomo też, że sądecki kościół został konsekrowany w 1332 roku przez biskupa Jana Grota⁵. O okolicznościach budowy nie był natomiast dobrze poinformowany Długosz, który fundację kościoła przypisał Bolesławowi Wstydliwemu⁶.

Czy jednak przytoczone wyżej informacje źródłowe dotyczą tej samej budowli? Jak będzie się można przekonać w dalszej części tekstu, istnieją w tej kwestii dwa stanowiska. Wedle jednego z nich budowa kościoła była procesem ciągłym, trwającym od ok. 1285 do 1332 roku, a więc obecny kościół powstał, przynajmniej w części, jeszcze za życia Kingi, a w każdym razie przed ostatecznym objęciem władzy w Małopolsce przez Władysław Łokietka. Możliwy jest jednak także drugi scenariusz, w którym zachowany do dziś kościół powstał bezpośrednio przed 1332 rokiem i nie jest tożsamy z tym wzmiankowanym przez Jakuba Świnkę. Nie należy zresztą wykluczać, że budowy rozpoczętej w latach osiemdziesiątych XIII wieku nigdy nie ukończono. Pracom nie sprzyjały przecież ani przykrości czynione klasztorowi przez Leszka Czarnego⁷, ani późniejsza wojna o sukcesję w Małopolsce, rychła śmierć fundatorki w 1292 roku, a wreszcie co najmniej rozważane plany przeniesienia konwentu do

1 *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* [dalej: KDM], t. 2: 1153–1333, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 452.

2 *Żywot świętej Kingi księżnej krakowskiej. Vita sanctae Kyngae ducissae cracoviensis*, wyd. i przeł. B. Przybyszewski, Tarnów 1997, s. 58.

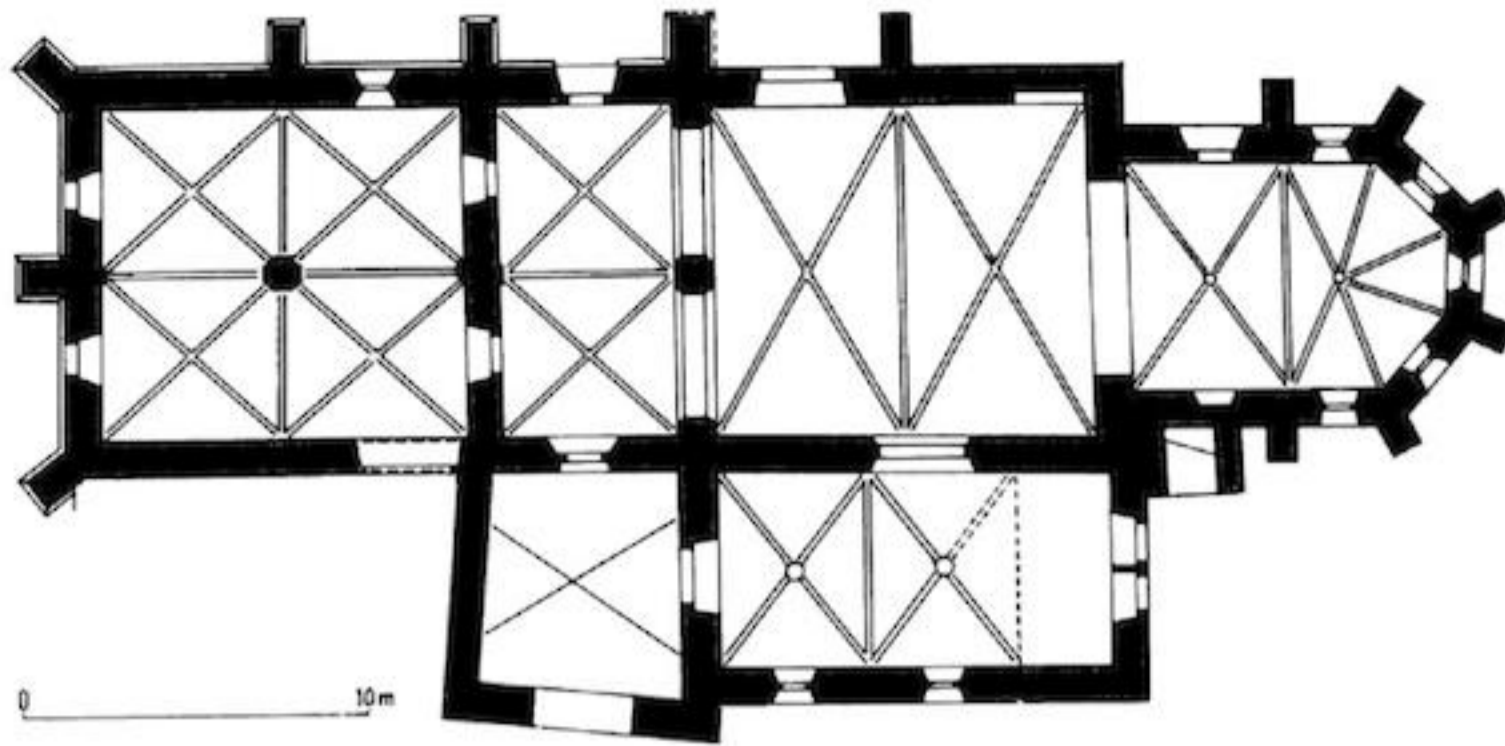
3 KDM, t. 2, nr 487; źródła do dziejów budowy kościoła zebrane w: Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Stary Sącz. Zarys historii rozwoju przestrzennego*, Kraków 1985, s. 27–31; P. Pencakowski, A. Włodarek, *Stary Sącz, Kościół p.w. św. Klary, Klarysek, Obecnie p.w. Trójcy Świętej*, w: *Architektura gotycka w Polsce*, t. 2: *Katalog zabytków*, red. A. Włodarek, Warszawa 1995, s. 214–215; O.M. Przybyłowicz, *Architektura kościoła i klasztoru klarysek w Starym Sączu w świetle źródeł pisanych i literatury przedmiotu*, „Rocznik Sądecki”, 38, 2010, s. 41–44; D. Karczewski, *Franiszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu. Powstanie – rozwój – organizacja wewnętrzna*, Kraków 2012, s. 138–139.

4 KDM, t. 2, nr 502.

5 *Ibidem*, nr 606.

6 Jan Długosz, *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis*, t. 3, wyd. A. Przezdziecki, Cracoviae 1864 (= Joannis Długossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia, 8), s. 336–337.

7 Obszernie na ten temat zob. P. Żmudzki, *Studium podzielonego królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 310–322.

założonego w tym samym roku Nowego Sącza⁸. Wydaje się, że na pytania o datowanie kościoła najłatwiej odpowiedzieć na drodze analizy stylu.

Opis struktury architektonicznej

Kościół Klarysek w Starym Sączu, stanowiący część zespołu klasztornego położonego na wschodnim skraju założenia miasta lokacyjnego, zbudowany został z miejscowego piaskowca. Na jego trójdzielną strukturę składają się krótkie, zamknięte pięcioma bokami ośmioboku prezbiterium oraz korpus nawowy na planie silnie wydłużonego prostokąta, w części wschodniej mieszczący właściwą, jednoprzestrzenną nawę, w części zachodniej natomiast dawny kapitułarz⁹, ponad którym znajduje się empora zakonna

2. Stary Sącz, kościół Klarysek, rzut wg *Architektura gotycka w Polsce*, t. 2, s. 516.

- 8 Nie ulega wątpliwości, że dokonana z inicjatywy Wacława II lokacja Nowego Sącza początkowo miała mieć charakter translokacji położonego nieopodal Starego Sącza; w dokumencie lokacyjnym mowa jest bowiem o lokowaniu miasta Sącza na innym niż dotąd miejscu (zob. A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeczyzna w XIII i XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław 1961, s. 126–133; F. Kiryk, *Początki miasta*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 88; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku, cz. 2: Katalog lokacyjnych układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 154). Z planami przeniesienia klasztoru do nowego miasta łączy się zwykle wystawiony w 1299 r. dokument, w którym pani sądecka i ksieni klarysek Gryfina nadała niejakiemu Janowi zwanemu Bogaczem 100 łanów gruntu opodal miasta Kamienica, w zamian za przekazanie przez mieszczanina gruntu pod budowę klasztoru (KDM, t. 1: 1178–1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 132; zob. A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeczyzna*, s. 132–133; J. Rajman, *Osadnictwo okolic Nowego Sącza i kształtowanie się strefy podmiejskiej (XIII–XV w.)*, w: *Dzieje miasta*, s. 62; D. Karczewski, *Franciszkanie w monarchii Piastów*, s. 142); trzeba jednak zauważyć, że dokument ów wcale nie zawiera informacji o lokalizacji działki, na której powstać miał klasztor, toteż nie można wykluczyć, że w istocie znajdowała się ona w Starym Sączu. Zważywszy, że znaczna część mieszkańców starszego miasta przeniosła się do nowego ośrodka, Jan Bogacz mógł tam posiadać grunty. Przekonanie o umiejscowieniu działki Jana Bogacza w Nowym Sączu opiera się na doprecyzowaniu tej kwestii w nowożytnym regeście omawianego dokumentu, który zapewne służył nowosądeckim franciszkanom za dowód własności działki w tym mieście (zob. zwłaszcza A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeczyzna*, s. 133, przyp. 156). Nie bez znaczenia wydaje się też domysł Anny Rutkowskiej-Płachcińskiej (ibidem, s. 138) o ostatecznie niepełnym powodzeniu akcji przeniesienia miasta (jako że Stary Sącz nie został zlikwidowany) właśnie wskutek pozostania klasztoru Klarysek w dotychczasowej lokalizacji.
- 9 Omawiane pomieszczenie, tradycyjnie nazywane „starą zakrystią”, obecnie pełni funkcję kaplicy, połączonej z kościołem wtórnie wybitym otworem drzwiowym (S. Świszczowski, *Materiały do dziejów kościoła klasztornego S.S. Klarysek w Starym Sączu*, „Rocznik Sądecki”, 17, 1982, s. 294), jednak w literaturze jest powszechnie interpretowane jako kapitułarz; biorąc pod uwagę jego skomunikowanie jedynie z klasztorem, jak również kwadratowy plan z filarem pośrodku, rozpoznanie to wydaje się przekonujące.

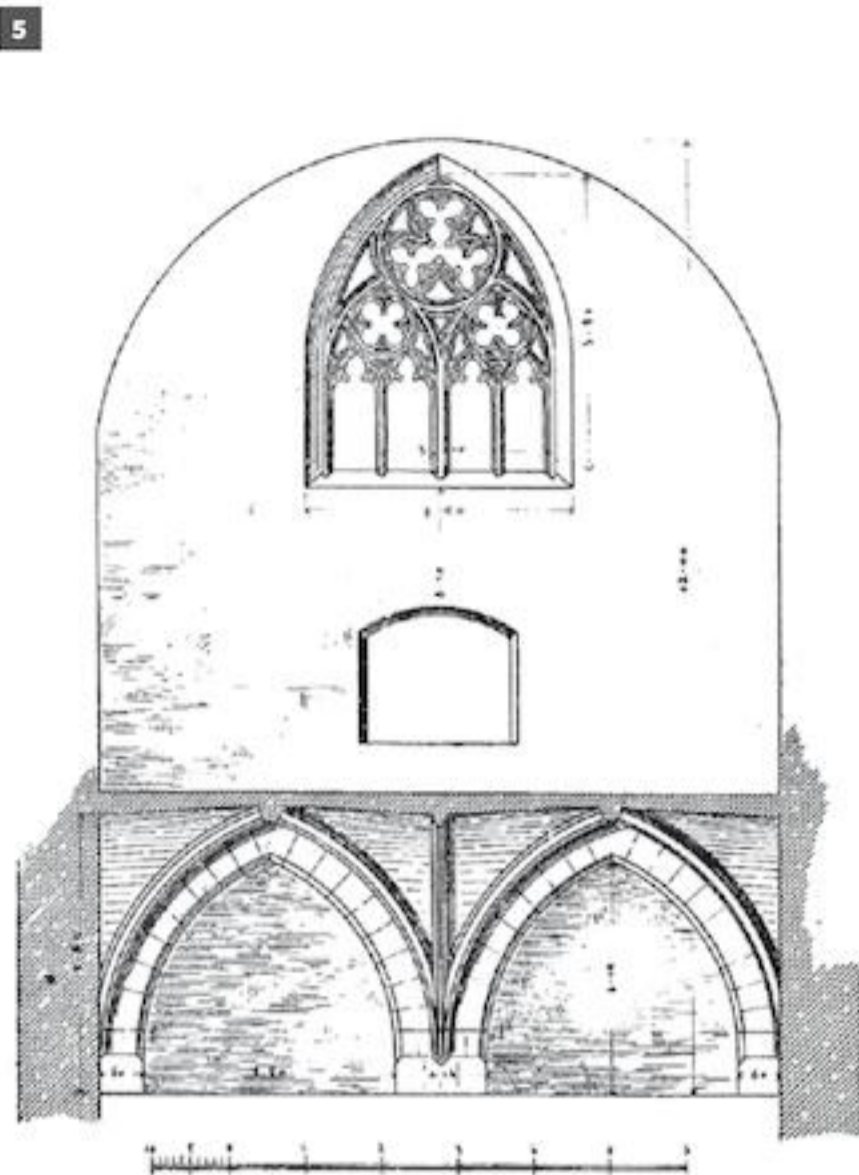
Kilka uwag o okolicznościach budowy i formie architektonicznej kościoła Klarysek...

3. Stary Sącz, kościół Klarysek, widok z nawy ku chórowi.
Fot. Piotr Pajor.

4. Stary Sącz, kościół Klarysek, wspornik na północnej ścianie chóru.
Fot. Piotr Pajor.

5. Stary Sącz, kościół Klarysek, zachodnia ściana nawy z oknem empory zakonnej wg W. Łuszczkiewicz, *Najdawniejsze kościoły*, tabl. xxvii.

(il. 2). Prezbiterium oraz zachodnia połowa korpusu opięte są przyporami. Prezbiterium przekryte jest sklepieniem krzyżowo-żebrowym o gruszkowo profilowanych żebdach (il. 3) wybiegających ze wsporników o formie odwróconych ostrosłupów, w których bokach wydrążono arkadki z maswerkowymi noskami (il. 4). Nawa i chór zakonny, choć obecnie sklepione, pierwotnie przekryte były stropami. Wschodnie przęsło dolnej kondygnacji otwiera się do wschodniej części nawy dwoma szerokimi arkadami na profilowanym czworobocznym filarze (il. 5). Dalej na zachód, oddzielone ścianą, znajduje się zajmujące dwa zachodnie przęsła dolnej kondygnacji obszerne pomieszczenie kapitułarza, przekrytego sklepieniem żebrowym złożonym z czterech przęseł czterodzielnych rozpiętych wokół centralnego, ośmiobocznego filara (il. 6). Żebra w tej części budowli są znacznie masywniejsze niż w prezbiterium i mają prosty profil utworzony przez sfazowanie krawędzi. Oratorium sióstr otwarte jest do wschodniej części nawy szerokim oknem wypełnionym bogatym maswerkem (il. 7).

Stan badań

Od czasu wprowadzenia do literatury naukowej przez Władysława Łuszczkiewicza, kościół starosądecki był stosunkowo często omawiany, przy czym zagadnieniem dominującym wydają się kwestie wydzielenia faz budowy i powiązania ich ze wspomnianymi już trzynasto- i czternastowiecznymi źródłami. Za budowlę zasadniczo jednofazową, powstałą bezpośrednio przed 1332 rokiem, uważali starosądecki kościół Łuszczkiewicz i Paul Crossley. Drugi z wymienionych badaczy powiązał ponadto świątynię Klarysek z warsztatem chóru katedry krakowskiej, za najważniejszą przesłankę uznając charakterystyczne maswerkowe wsporniki w prezbiterium¹⁰. Crossley podkreślał też wyjątkowo wyrafinowany charakter maswerków, zwłaszcza zaś wielkiego przezrocza chóru sióstr; wzorów dla nich upatrywał, podobnie jak dla form

10 W. Łuszczkiewicz, *Architektura najdawniejszych kościołów franciszkańskich w Polsce*, „Sprawozdania Komisji do badań Historii Sztuki w Polsce”, 4, 1891, s. 175; P. Crossley, *Gothic Architecture in the Reign of Kasimir the Great. Church Architecture in Lesser Poland 1320–1380*, Kraków 1985, s. 88.

katedry krakowskiej, w awangardowych nurtach architektury czeskiej i austriackiej, jednak bez przekonującego wskazania na konkretne dzieła¹¹. Do tezy o wykonaniu detalu przez „królewski warsztat budowlany wawelskiej katedry” przychylił się też ostatecznie Bogusław Krasnowolski, jednak owe detale miały zdaniem badacza ozdobić budowlę w zasadniczym zrębie ukształtowaną, choć może nie ukończoną, za życia Kingi¹². Sugestię o warsztatowym związku z katedrą odrzucił natomiast Paweł Pencakowski, którego zdaniem przeczą jej inny kształt dolnej części wspomnianych wsporników, odmienny typ przestrzenny obu kościołów, zastosowanie w kościele klasztorным gładkich ścian wobec wielkiej plastyczności elewacji w katedrze, a wreszcie odmienny materiał budowlany – ciosy w Krakowie i łamane płyty piaskowca w Starym Sączu¹³. Pencakowski nie wskazał konkretnych źródeł stylu kościoła Klarysek, wyraził jednak postulat poszukiwania ich w Czechach i Austrii.

Spośród zwolenników tezy o wielofazowości budowli najbardziej szczegółowego wydzielenia partii kościoła powstałych rzekomo za czasów Kingi dokonał Stefan Świszczowski; uznał on, że ów pierwotny kościół obejmował wschodnią część dzisiejszego korpusu oraz część prezbiterium. W XIV wieku wtórnie dostawiono do niego apsydę i część zachodnią z obszernym chórem zakonnym i kapitułarzem¹⁴. Trzeba jednak zaznaczyć, że wizja ta jest wyjątkowo mało przekonująca – jedynym argumentem za wydzieleniem faz korpusu jest brak przypór przy jego wschodnich przęsłach, co jednak, wobec pierwotnego przekrycia tej części budowli stropem i braku podziału na kondygnacje ma oczywiście uzasadnienie konstrukcyjne. Sam Świszczowski zauważył zresztą, że wszystkie partie murów kościoła, w których

6. Stary Sącz, kościół Klarysek, filar kapitułarza. Fot. Piotr Pajor.

7. Stary Sącz, kościół Klarysek, maswerk we wschodnim oknie empory zakonnej. Fot. Piotr Pajor.

11 P. Crossley, *Gothic Architecture*, s. 88.

12 B. Krasnowolski, *Kraków, Zawichost, Nowe Miasto Korczyn, Skala, Sącz: plany urbanistyczne jako źródło do badań nad epoką Bolesława Wstydlwego, bóg. Salomei i św. Kingi*, „Nasza Przyszłość”, 101, 2004, s. 185–186.

13 P. Pencakowski, *Gotyckie kościoły zakonu św. Franciszka w Starym i Nowym Sączu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 36, 1991, s. 90–91.

14 S. Świszczowski, *Materiały do dziejów*, passim.

8. Ryty na ścianach chóru, przerys M. Korneckiego, za: Kornecki, *Ochrona i konserwacja zabytków ruchomych w dawnym województwie krakowskim w latach 1945–1975*, „Ochrona Zabytków”, 42/2, 1989, s. 124.

wykonał odkrywkę, zbudowano w jednolitym wątku z piaskowcowych płyt¹⁵. Mimo to także Pencakowski i Andrzej Włodarek uznali, że korpus zawiera w sobie partie murów starszego kościoła¹⁶. Za przyczynek do datowania murów prezbiterium na XIII wiek niektórzy badacze, zwłaszcza autorzy monografii miasta – Zbigniew Beiersdorf i Bogusław Krasnowolski – uważali zespół „romańskich” rytów na ścianach tej części budowli, odkrytych w roku 1963¹⁷. Ryty przedstawiają motywy ornamentalne (w tym plecionkowy węzeł Salomona), postaci ludzkie i fantastyczne (chimerę o ukoronowanej kobiecej głowie), zwieńczone piórami i rogami hełmy garnczkowe oraz symbole i elementy trudne do rozpoznania¹⁸ (il. 8). Powstały niewątpliwie w średniowieczu, ale precyzyjne datowanie utrudnia niski poziom artystyczny, zdradzający nieprofesjonalną rękę; nie ma jednak powodów, by sądzić, że wykonano je wcześniej niż w XIV wieku¹⁹. Za powstaniem kościoła – przynajmniej w znacznej

15 Ibidem, s. 292–296.

16 P. Pencakowski, A. Włodarek, *Stary Sącz*, t. 2, s. 214–215.

17 Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Stary Sącz*, s. 28–31; także krótko eidem, *Rozwój przestrzenny*, w: *Dzieje miasta*, s. 209–210; T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka ziemi krakowskiej*, Kraków 1982, s. 56–57; B. Krasnowolski, *Kraków, Zawichost*, s. 185.

18 Trzeba jednak zaznaczyć, że omawiane ryty nie są dostępne, a dotychczas opublikowaną dokumentację trzeba uznać za dalece niewystarczającą do analizy tych skądinąd frapujących dzieł; komplet przedstawień został opublikowany jedynie w postaci przerysu autorstwa Mikołaja Korneckiego (M. Kornecki, *Ochrona i konserwacja zabytków ruchomych w dawnym województwie krakowskim w latach 1945–1975*, „Ochrona Zabytków”, 42/2, 1989, s. 124, il. 27), poza tym opublikowano jedynie fotografię przedstawienia chimery (*Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, t. 1, red. M. Walicki, Warszawa 1968 [= *Dzieje sztuki polskiej*, 1], s. 511).

19 Pewną wskazówką do datowania rytów może być kształt przedstawionych hełmów garnczkowych, których dzwony nie mają formy prostych walców, jak to bywało w wieku XIII (np. pieczęć sieradzka Leszka Czarnego), lecz w części czołowej mocno zwężają się ku górze, przypominając hełmy przedstawione na pieczęci Władysława Łokietka jako księcia krakowsko-sandomierskiego czy pieczęci pierwszego księcia oświęcimskiego, Władysława; zob. L. Kajzer, *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*, Wrocław 1976, s. 96–97, 111–115.

części – w XIII wieku opowiedziała się także Olga Miriam Przybyłowicz, posługując się jednak argumentacją oderwaną od form budowli, a poniekąd i źródeł; zdaniem badaczki nie można bowiem przyjąć, że klasztor sądecki, ufundowany przez tak znaczną donatorkę jak Kinga i najszczydziej uposażony ze wszystkich polskich placówek klarysek, przez niemal pół wieku obywatel się bez murowanego kościoła²⁰.

Większość badaczy przyjmowała, że zakończenie budowy kościoła przynajmniej w ogólnym zrybie wyznacza data konsekracji, jednak Beiersdorf i Krasnowolski uznali, że zastosowane w kościele wzory maswerków nie mogły pojawić się w Małopolsce wcześniej niż w połowie XIV wieku²¹. Tomasz Węclawowicz i Małgorzata Pietrzykówna w pionierskim studium o małopolskich maswerkach datowali starosądeckie przezroczna na „schyłek pierwszej tercji XIV w.”, opierając się na dacie konsekracji; pod względem artystycznym określili je, zwłaszcza zaś maswerk wschodniego okna empory, jako stojące „na przełomie okresu poklasycznego i doktrynalnego”²². Niedawno temat maswerków w kościele klasztornym podjęła Sonia Bała. Ostatecznie badaczka podtrzymała rozpoznanie Crossleya, wywodząc ich formy z architektury austriackiej, wskazała też jednak kilka tropów (np. wiodących do katedry w Konstancji), prowadzących poza to spektrum odniesień²³.

Beiersdorf i Krasnowolski, a później Pencakowski, dokonali też rozwarstwienia rzekomych faz budowy zachodniej części korpusu. Według badaczy sklepienia dolnego poziomu są dodatkiem wtórnym, w związku z czym pierwotnie zarówno górna, jak i dolna kondygnacja były przekryte stropami. Zdaniem Beiersdorfa i Krasnowolskiego budowa kościoła w takiej formie, rozpoczęta u schyłku XIII wieku, ciągnęła się co najmniej do połowy kolejnego stulecia²⁴. Pencakowski budowę świątyni o drewnianych podziałach datował na lata ok. 1310–1332²⁵. Wydzielenia w przyziemiu kapitułarza przekrytego sklepieniem na jednym filarze zarówno według Beiersdorfa i Krasnowolskiego, jak i Pencakowskiego, dokonano dopiero w XV wieku²⁶.

Wzorów dla układu przestrzennego kościoła Beiersdorf i Krasnowolski upatrywali natomiast głównie w kościołach klasztorów żeńskich w Austrii – Dominikanek w Imbach (il. 9) i Klarysek w Dürnstein²⁷. Pencakowski do tej grupy dodał jeszcze dwukondygnacyjną nawę boczną kościoła podwójnego klasztoru Franciszkanów i Klarysek w Znojmie oraz kościoła Santa Maria Donnaregina w Neapolu²⁸. Andrzej Grzybowski podkreślał jednak, że zaczerpnięcie wzoru przestrzennego z Austrii nie jest bynajmniej oczywiste, ponieważ w architekturze klasztorów żeńskich schemat

20 O.M. Przybyłowicz, *Architektura kościoła*, s. 46–49.

21 Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Stary Sącz*, s. 31.

22 T. Węclawowicz, M. Pietrzykówna, *Maswerki w kościołach Małopolski*, „Rocznik Krakowski”, 55, 1989, s. 67–69.

23 S. Bała, *O nieznanym rysunku architektonicznym z kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie – przyczynek do badań nad dekoracją maswerkową w kościele Klarysek w Starym Sączu*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie”, 10, 2017, s. 7–11.

24 Ibidem, s. 29–31.

25 P. Pencakowski, *Gotyckie kościoły*, s. 89.

26 Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Stary Sącz*, s. 31; P. Pencakowski, *Gotyckie kościoły*, s. 92–93.

27 Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Rozwój przestrzenny*, s. 31–32. Badacze podkreślali też, że układ zbliżony do zastosowanego w Nowym Sączu miał kościół Klarysek w węgierskiej Obudzie, zwłaszcza jeśli chodzi o dyspozycję zachodniej części korpusu. Jeśli jednak między tymi obiektami rzeczywiście istniał związek, to budowla węgierska powstała pod wpływem polskiej, jako że klasztor w Obudzie ufundowała Elżbieta Łokietkówna w roku 1334; *ibidem*, *Stary Sącz*, s. 32; B. Krasnowolski, *Kraków, Zawichost*, s. 186.

28 P. Pencakowski, *Gotyckie kościoły*, s. 88.

9. Imbach, kościół Dominikanek, widok z nawy ku chórowi. Fot. Piotr Pajor.

jednonawowej budowli z obszerną emporą należał do najbardziej rozpowszechnionych układów przestrzennych²⁹.

Styl kościoła i jego geneza

Cały detal zachowany we wszystkich kompartymencie kościoła powstał z pewnością w XIV wieku, najpewniej między 1320 a 1332 rokiem. Trzeba więc przyjąć, że kościół, który powstał w latach osiemdziesiątych XIII wieku albo był rzeczywiście budowlą prowizoryczną i nie został nigdy ukończony, albo w XIV wieku jego skala i forma przestały odpowiadać ambicjom konwentu lub jego opiekunom. Nie przekonuje też teza o wtórnym wprowadzeniu sklepień w zachodniej części korpusu. Niewątpliwie cały detal zastosowany w tej części budowli – masywne żebra o sfazowanych krawędziach, wtapiające się w ściany i przechodzące w miniaturowe lejkowate wsporniczki, jak również ciężkie proporcje filarów – wyraźnie kontrastuje z obłóściami gruszkowych profili żeber i kunsztownymi maswerkowymi wspornikami w prezbiterium. Takie wyraźne skonstrastowanie modusów stylowych w różnych częściach kościoła mieści się jednak w specyfice architektury mendykanckiej. Masywność filarów i żeber w dużej mierze wynika zresztą z ich funkcji, podtrzymują one bowiem emporę siostr. Sam profil żeber także nie wskazuje na późne datowanie. Co prawda podobnie kształtowane, lecz raczej za pomocą wklęsłości a nie fazy żebra, rzeczywiście można odnaleźć w budowlach z drugiej połowy XIV stulecia, zwłaszcza w sklepieniu tzw. sali Kazimierzowskiej

w wawelskiej Kurzej Nodze, jednak zastosowano go już w kaplicach podwieżowych w krakowskim kościele Mariackim, wzniesionych wedle wszelkiego prawdopodobieństwa na przełomie XIII i XIV wieku. Masywne żebra o profilu kształtowanym przez jedną spłaszczoną wklęsłość, co warte uwagi, zostały w owych kaplicach zestawione ze służkami o profilu gruszkowym i charakterystycznych, dzbanowatych kapitelach, wywodzących się, jak sądzę, z kręgu warsztatu kościoła cysterskiego w Salem³⁰. Ta ostatnia konstatacja, co zostanie omówione w dalszej części artykułu, okazuje się szczególnie intrygująca. Wbrew opinii większości badaczy, w istocie nic nie wskazuje, by kościół Klarysek w Starym Sączu był konstrukcją niejednorodną. Jeśli nawet przy jego budowie wykorzystano jakieś partie starszej budowli, to nie miały one wyraźnego wpływu na jego ostateczną formę świątyni³¹.

Wydaje się też, że większość z najbardziej oryginalnych rozwiązań formalnych zastosowanych w kościele Klarysek w Starym Sączu znajduje dobre odpowiedniki

29 A. Grzybowski, *Architektura polska około 1300 roku*, w: *Polska około roku 1300. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2003, s. 183–184; idem, *Gotycka architektura murowana w Polsce*, Warszawa 2014, s. 43.

30 Zob. P. Pajor, *Co wiemy o pierwszym gotyckim kościele Mariackim? Rekonstrukcja, styl, kontekst urbanistyczny*, w: *Jako serce pośrodku ciała. Dzieje artystyczne kościoła Mariackiego w Krakowie*, red. M. Walczak, Kraków [w druku].

31 Należy tu dla porządku zauważyć, że taki właśnie pogląd wyraził już na początku badań nad

10

w nowinkach stylowych spotykanych w architekturze Europy Środkowej początków XIV wieku. Charakterystyczny jest cokół filara w kapitułarzu, a uwagę zwracają zwłaszcza jego trapezoidalne boki. Cokół przechodzi od czworobocznej podstawy do ośmiobocznego trzonu podpory za pomocą ściętych narożników tworzących trójkątne spływy. Jego kształt przypomina przede wszystkim bazy filarów w chórze kościoła Cystersów w Kamieńcu Ząbkowickim, wzniesionym do 1305 roku, jakkolwiek z podobnych elementów skomponowano tam filary na planie krzyżowym³² (il. 10). Z kolei ośmioboczne filary na pokrewnych, choć bardziej fantazyjnie profilowanych cokołach, zastosowano w kapitułarzu klasztoru Cystersów w Zlatej Korunie (ok. 1300?) czy też w zrealizowanym zapewne współcześnie (przed 1335) refektarzu w klasztorze tego samego zakonu w Bebenhausen³³. Z uwagi na uproszczenie form i bezpośrednie przejście trapezoidalnej bazy w ośmioboczny trzon, szczególnie warte przywołania są filary w piwnicy po domem konwersów klasztoru szarych mnichów w Kappel am Albis (początek XIV w.)³⁴. Wsporniki z maswerkowymi

10. Kamieniec Ząbkowicki, kościół Cystersów, baza filara w część wschodniej. Fot. Jakub Adamski.

starosądecką świątynią Łuszczkiewicz, pisząc o kościele znanym z trzynastowiecznych źródeł: „że nie jest nim dzisiejsza budowa, stojąca pod wezwaniem Śtej Trójcy poucza nas o tem jednolitość stylowa kościoła klasztorowego, przynależąca do drugiego lub trzeciego dziesiątka lat czternastego stolecia” (W. Łuszczkiewicz, *Architektura najdawniejszych kościołów*, s. 174).

32 J. Adamski, *Gotycka architektura sakralna na Śląsku w latach 1200–1420. Główne kierunki rozwoju*, Kraków 2018, s. 243–247. Dziękuję dr Jakubowi Adamskiemu za zwrócenie uwagi na tę realizację.

33 J. Kuthan, *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*, Praha 1994, s. 493–496; M. Köhler, *Die Bau- und Kunstgeschichte des ehemaligen Zisterzienserklosters Bebenhausen bei Tübingen. Der Klausurbereich*, Stuttgart 1995, s. 206–243, zwłaszcza s. 232–233; S. Gerlach, *Ein Bau von europäischem Rang? – Zur architekturgeschichtlichen Bedeutung des Sommerrefektoriums in Bebenhausen*, „Jahrbuch der Staatlichen Kunstsammlungen in Baden-Württemberg”, 45, 2008, s. 13–14.

34 Zabudowania klasztorne w Kappel nie są szczegółowo datowane, jednak uważa się, że zachodnie skrzydło klasztoru, mieszczące dom konwersów, powstało mniej więcej równoległe z kościołem, a więc na przełomie XIII–XIV w.; H.R. Sennhauser, *Der Kloster Kappel im Mittelalter. Bemerkungen zur Klosterkirche und zur Klosteranlage*, w: *Zisterzienserbauten in der Schweiz. Neue*

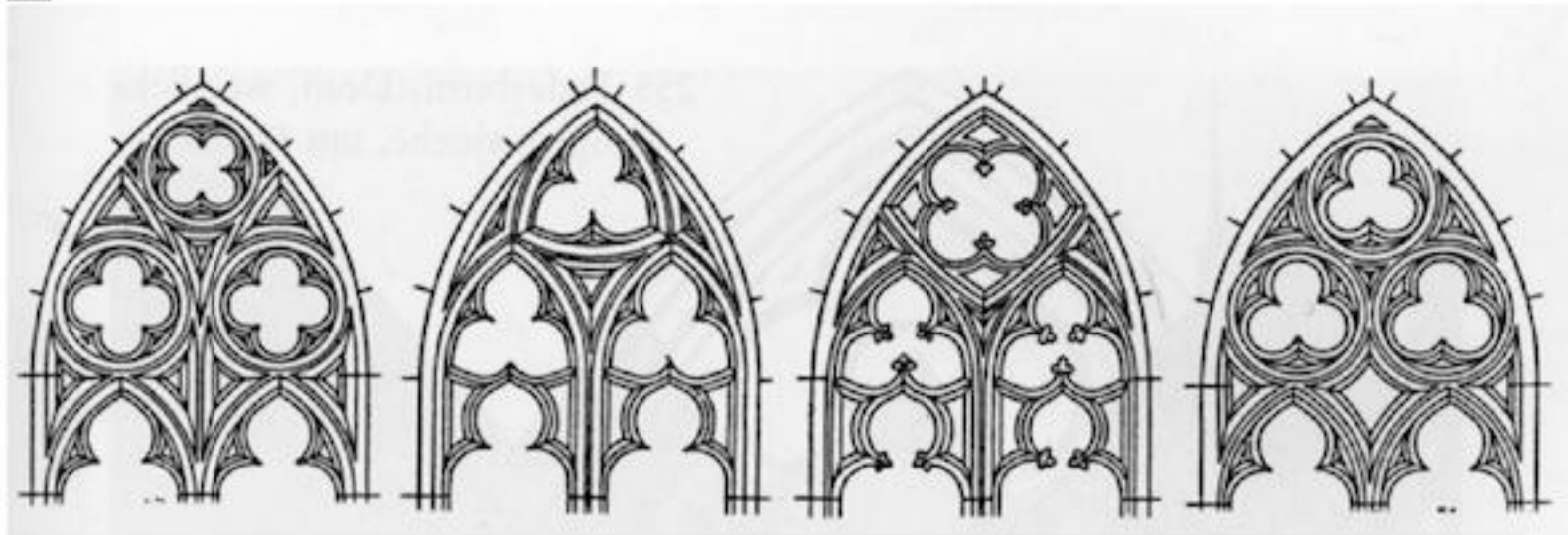
Kilka uwag o okolicznościach budowy i formie architektonicznej kościoła Klarysek...

13

11. Stary Sącz, kościół Klarysek, maswerk w południowej ścianie nawy.
Fot. Piotr Pajor.

12. Lauffen nad Neckarem, kościół parafialny, maswerki wg G. Binding, *Masswerk*, Darmstadt 1989, s. 254.

wycięciami w Europie Środkowej najwcześniej pojawiły się, jak wskazał ostatnio Jakub Adamski, w Austrii, gdzie już w ostatniej ćwierci XIII wieku ozdobiono nimi chóry kościołów Liebfrauenkirche w Wiener Neustadt i Cystersów w Heiligenkreuz. W przeciągu pierwszej połowy kolejnego stulecia motyw ten upowszechnił się także w Czechach (kościół Cystersów w Sedlcu, kapituła klasztoru Benedyktynów w Sazawie i inne)³⁵ czy na Węgrzech (np. arkada tęczowa fary w Lewoczycy)³⁶.

Wbrew opinii badaczy, genezy maswerków zastosowanych w sądeckim kościele klasztornym trzeba chyba jednak szukać nieco dalej. Ich twórca szczególnie upodobał sobie motyw trójliścia o zaokrąglonych płatkach wpisane w trójkąt sferyczny. Figurę taką stosował jako motyw wieńczący okna dwudzielne (po jednym w apsydzie chóru i nawie, il. 11) oraz w bardzo rozbudowanej kompozycji maswerku w oknie komunikującym chór zakonny i nawę (il. 7). Ten ostatni składa się w dolnej części z dwóch bardzo szerokich lancet, z których każda jest w istocie mniejszym maswerkiem dwudzielnym z czworoliściem w zwieńczeniu. Ponad tymi lancetami umieszczono obręcz z wpisanymi trzema trójkątami sferycznymi wypełnionymi trójliściami; trójkąty i trójliście pozbawione są wierzchołków skierowanych do środka okręgu, tak że przenikają się, tworząc pośrodku rysunek czwartego trójliścia. W pozostałych maswerkach zastosowano motywy czworoliścia, pięcioliścia w okręgu oraz spiętrzonych trójliści. Wszystkie przezrocza ukształtowano z lasek o kanciastych profilach, pozbawionych kapiteli.

Większość z omówionych wyżej motywów wywodzi się z architektury francuskiej około połowy XIII wieku. Mowa tu nie tylko o kompozycjach ze spiętrzonych krągłych wieloliści, ale też tak charakterystycznym motywie trójkątów sferycznych z wpisanymi zaokrąglonymi trójliściami. Pierwszy raz został on zastosowany przez Pierre'a de Montreuil w ślepych maswerkach zdobiących boczne ściany południowego ramienia transeptu katedry w Paryżu³⁷. Dla rozważań nad dekoracją

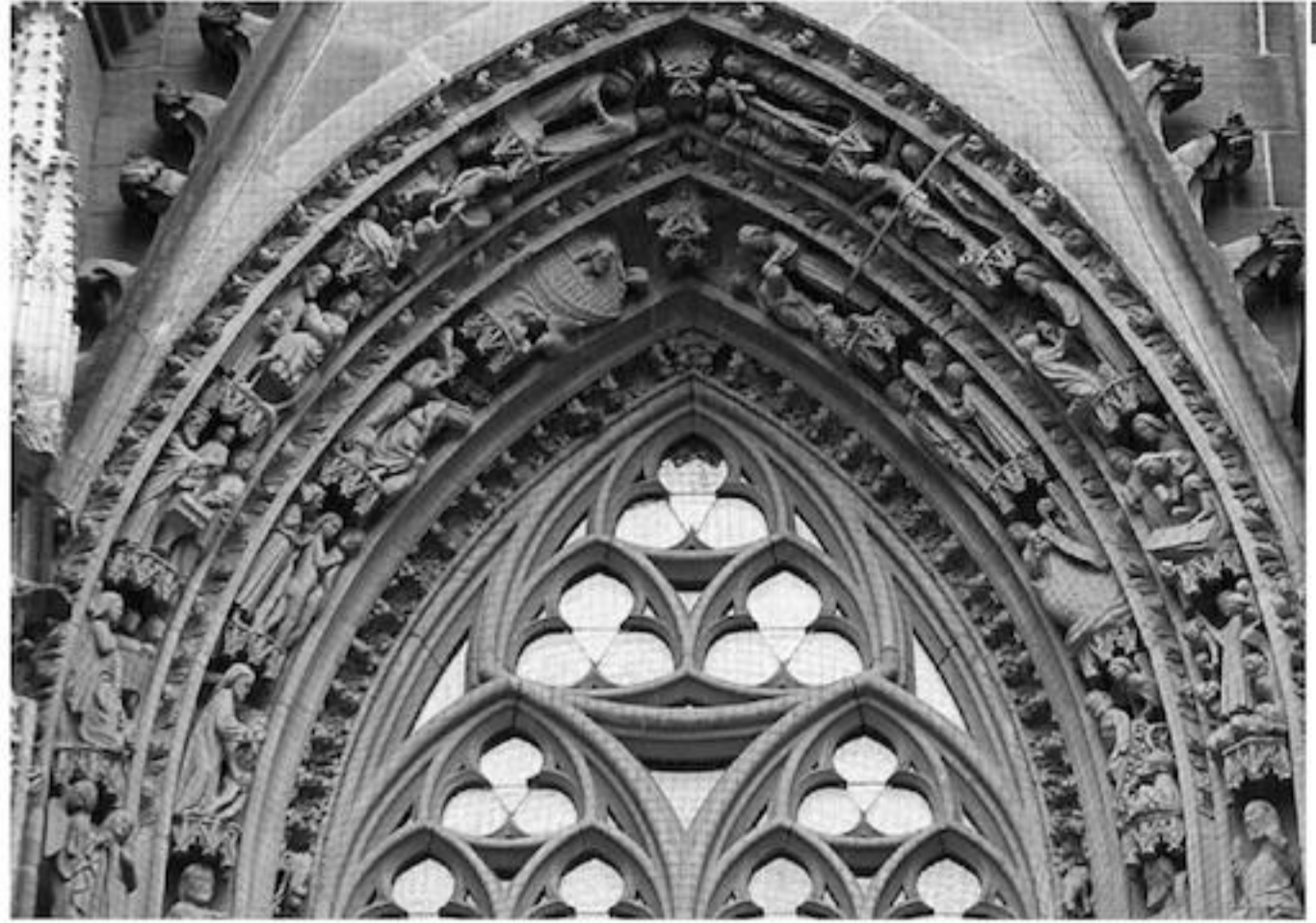
Forschungsergebnisse zur Archäologie und Kunstgeschichte, t. 2: *Männerklöster*, Zürich 1990, s. 103–107.

35 J. Adamski, *Biskupi Nankier i Jan Grot a architektoniczna awangarda około roku 1300. Uwagi o chronologii i stylu gotyckiego chóru katedry krakowskiej*, w: *Działalność fundacyjna biskupów krakowskich*, red. M. Walczak, Kraków 2016, s. 75–76; por. P. Crossley, *Gothic Architecture*, s. 61; obaj cytowani badacze przytaczali wymienione badania w rozważaniach nad wspornikami w chórze i obejściu katedry w Krakowie, ale analizy te, jak zobaczymy nieco dalej, można też odnieść do dekoracji kościoła w Starym Sączu.

36 B. Pomfyová, *Vrcholnegotická architektúra na Spiši*, w: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*, red. D. Buran, Bratislava 2003, s. 105.

37 Zob. C. Lautier, *Les remplacements aveugles de Jean de Chelles et de Pierre de Montreuil à Notre-Dame de Paris*, w: *Architektur und Monumentalskulptur des 12. – 14. Jahrhunderts: Produktion und Rezeption. Festschrift für Peter Kurmann zum 65. Geburtstag*, red. S. Gasser, Ch. Freigang, B. Boerner, Bern 2006, s. 137.

kościół w Starym Sączu istotniejsze wydaje się jednak, że motyw wieloliści wpisanych w wielokąt sferyczne – częściej czteroliści w kwadratach, lecz również trójliści w trójkątach – od początku XIV wieku cieszył się znaczną popularnością w zachodniej części Rzeszy, na obszarze Nadrenii, Alzacji, zachodniej Szwabii, a także dzisiejszej Szwajcarii. Trójliście o zaokrąglonych płatkach wpisane w trójkąt sferyczny już około 1300 roku zastosowano w oknach kościoła parafialnego w Lauffen nad

13. Wormacja, okno ponad południowym portalem katedry. Fot. Jakub Adamski.

Neckarem³⁸ (il. 12), a około dekadę później w kościele św. Teodora w Bazylei³⁹, kaplicy św. Mikołaja przy katedrze w Wormacji⁴⁰, a zapewne niewiele później w dwóch oknach nawy głównej kościoła Cystersów w Salem⁴¹ oraz kościele Dominikanów w Guebwiller⁴². Przed 1330 rokiem motyw ten pojawił się też w chórze wspólnego kościoła Franciszkanów i Klarysek w Königsfelden⁴³. Dalej na wschód trudno natomiast – pomijając na razie jedną znamieną realizację – znaleźć przykłady tego motywu z pierwszej ćwierci XIV wieku. Bardziej problematyczne jest wskazanie wzoru dla efektownej kompozycji w oknie chóru zakonnego. Należy tu jednak przywołać powstały na przełomie XIII / XIV wieku przezrocze ponad tympanonem południowego portalu katedry w Wormacji, w którym trzy spiętrzone trójkąty sferyczne z zaokrąglonymi trójliściami wpisano w większy trójkąt⁴⁴ (il. 13), a przede wszystkim motyw trzech przenikających się zaokrąglonych trójliści wpisanych w trójkąt sferyczny, zastosowany przed 1317 rokiem w maswerkach wschodniego ramienia krużganka przy katedrze w Konstancji⁴⁵ (il. 14). Jako główny motyw maswerku podobna kompozycja wpisana w okrąg użyta została natomiast prawdopodobnie dopiero w drugiej ćwierci stulecia w południowym ramieniu transeptu katedry Bazylei⁴⁶.

Kościół Klarysek w Starym Sączu nie jest jednak jedyną małopolską budowlą z tego okresu, w której pojawiły się maswerki z figurą zaokrąglonych trójliści w trójkątach sferycznych. Motyw ten obecny jest bowiem w jednej z płycin flankujących okno wschodniej ściany północnego ramienia transeptu katedry w Krakowie (il. 15). Na jednym ze zworników w kaplicy biskupa Grota zastosowano też, co prawda nieco

38 G. Binding, *Masswerk*, Darmstadt 1989, s. 217–218.

39 W. Gfeller, *Geschichte des Maßwerks am Oberrhein. Die Eingebung des entwerfenden Baumeisters und ihre geometrische Konstruktion*, Petersberg 2016, s. 30–31.

40 G. Binding, *Masswerk*, s. 265.

41 U. Knapp, *Salem. Die Gebäude der ehemaligen Zisterzienserabtei und ihre Ausstattung*, Stuttgart 2004, s. 97–98.

42 R. Recht, *L'Alsace gothique de 1300 à 1365: étude d'architecture religieuse*, Colmar 1974, s. 139–140.

43 G. Binding, *Masswerk*, s. 293.

44 Ibidem, s. 260.

45 U. Knapp, *Die Bauten des Konstanzer Münsterbezirkes um 1300*, w: *Glanz der Kathedrale. 900 Jahre Konstanzer Münster*, Konstanz 1989, s. 81–82.

46 W. Gfeller, *Geschichte des Maßwerks*, s. 43.

14. Konstancja, katedra, maswerk we wschodnim ramieniu krużganka. Fot. Jakub Adamski.

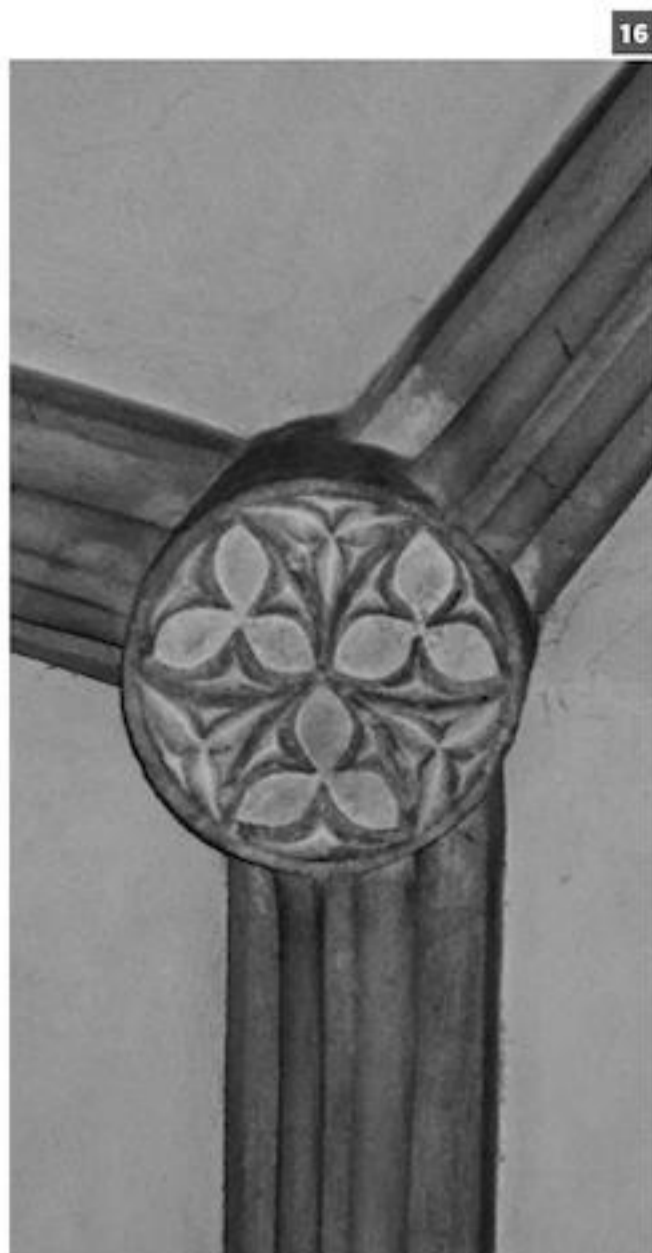
później, bo ok. 1340 roku, kompozycję trzech nieprzenikających się trójkątów sferycznych wpisanych w okrąg⁴⁷ (il. 16). Z kolei w płycinach flankujących jedno z okien północnej ściany chóru, niezachowanych, ale jak się wydaje przekonująco zrekonstruowanych przez Sławomira Odrzywolskiego⁴⁸, zastosowano motyw leżącego czworoliścia na dwóch lancetkach, powtarzający się w kilku oknach w Starym Sączu. Biorąc pod uwagę omówione wyżej podobieństwa, wydaje się, że architekt, a w każdym razie twórca detalu sądeckiego kościoła klasztornego, zaznajomiony był z trendami aktualnymi w architekturze południowo-zachodnich krańców Rzeszy. Wzory te w Starym Sączu pojawiły się na dość wczesnym etapie recepcji architektury nadreńskiej przełomu XIII / XIV wieku w Europie Środkowej. Budowniczzy zaznajomieni z tymi trendami pojawili się w Starym Sączu niemal równocześnie z Krakowem. Właśnie z Górnej Nadrenii i Alzacji, ze szczególnym wskazaniem na warsztat katedry w Strasburgu, wywodzi się od pewnego czasu twórców chóru katedry krakowskiej⁴⁹.

Trzeba też przypomnieć podobieństwo wsporników żeber w obydwu kościołach. Jedyną istotną różnicą między detalami z chórów obydwu kościołów jest kształt ich dolnej części, w Starym Sączu o formie odwróconego ostrosłupa, w Krakowie lekko wygiętych (il. 17). W obydwu realizacjach występuje jednak szereg charakterystycznych szczegółów – otoczenie arkadek wyciętych w górnej części wsporników płaskimi ramkami, ujmującymi czoła łuków, oraz prostokątne pola dookoła nich, a także ukształtowanie nosków wypełniających arkadki, jak gdyby ze sfaldowanej powierzchni miniaturowych nisz. Dlatego też sądzę, że należy ponownie rozważyć może zbyt pochopnie odrzuconą przez Pencakowskiego tezę o realizacji kościoła w Starym Sączu przez warsztat chóru katedry krakowskiej. Wobec równoczesnej realizacji obu inwestycji tożsamość całego warsztatu należy oczywiście wykluczyć, jednak wydaje się bardzo prawdopodobne, że przynajmniej niektórzy spośród kamieniarzy zatrudnionych przy budowie katedry pojawili się też w Starym Sączu. Z drugiej strony trudno sobie wyobrazić, że do Małopolski około 1320 roku przybyły dwie odrębne, niezależnie sprowadzone z tych samych dalekich stron grupy kamieniarzy. Tezę o pobycie w Sączu tylko niektórych członków warsztatu katedralnego wspiera również chyba wyłącznie architektoniczny charakter dekoracji (podczas gdy we wschodniej części katedry stosowano też rzeźbę figuralną), a także stosunkowo

47 Ostatnio: J. Adamski, *Biskupi Nanker i Jan Grot*, s. 81.

48 K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Ślepe maswerki w katedrze krakowskiej*, „Studia Waweliana”, 4, 1995, s. 17–23.

49 Zob. zwłaszcza T. Węclawowicz (rec.), *Paul Crossley, Gothic Architecture in the Reign of Kasimir the Great. Church Architecture in Lesser Poland 1320–1380, Kraków 1985 (Biblioteka Wawelska nr 7)*, s. 492, il. 240, 8 map, „Folia Historiae Artium”, 23, 1987, s. 165–174; idem, *Gotyckie bazyliki Krakowa*, Kraków 1993, s. 33; idem, *Małopolska i ziemie Ruskie Korony*, w: *Architektura gotycka w Polsce*, t. 1, red. T. Mroczko, M. Arsyński, Warszawa 1995, s. 68–69; J. Adamski, *Rola Strasburga i Górnej Nadrenii w rozwoju XIV-wiecznej architektury sakralnej w Polsce i na Śląsku*, w: *Średniowieczna architektura sakralna w Polsce w świetle najnowszych badań. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie 13–15 listopada 2013 roku*, red. T. Janiak, D. Stryniak, Gniezno 2014, s. 219–222; idem, *Biskupi Nanker i Jan Grot*.

mała liczba ozdobnych elementów. Jeśli wniosek ten jest słuszny, to pozwala na uściślenie momentu rozpoczęcia budowy kościoła – nie mogło to nastąpić przed rokiem 1320, w którym zaczęto wznosić katedrę. Oznacza to, że kościół powstał w czasie nie dłuższym niż dwanaście lat, co wydaje się możliwe, ale wskazuje na dość szybkie tempo prac.

Oddelegowanie do Starego Sącza kamieniarzy z warsztatu katedralnego, w tym udział w przedsięwzięciu mistrza zdolnego zaprojektować wyrafinowany maswerk przezrocza empory, zdaje się też, jak zauważyli już Łuszczkiewicz i Crossley, świadczyć na korzyść udziału w fundacji pary królewskiej, bez której protekcji siostrom zapewne trudno byłoby pozyskać wawelskich twórców⁵⁰. Należy tu zresztą podkreślić, że związki Władysława Łokietka i Jadwigi z klasztorem w Starym Sączu były głębokie i różnorodne już choćby z uwagi na więzy krwi – Jadwiga, córka Bolesława Pobożnego i Jolenty, była wszak siostrzenicą świętobliwej założycielki klasztoru⁵¹. Sama królowa po śmierci Łokietka poszła w ślady Kingi oraz Gryfiny, wdowy po Leszku Czarnym, osiadając jako wdowa w klasztorze sądeckim; być może więc już wcześniej liczone się z taką możliwością, podtrzymując tradycyjną rolę kasztelanii sądeckiej jako oprawy wdowiej⁵².

15. Kraków, katedra, ślepy maswerk we wschodniej ścianie północnego ramienia transeptu.
Fot. Piotr Pajor.

16. Kraków, katedra, zwornik w kaplicy biskupa Jana Grota.
Fot. Piotr Pajor.

17. Kraków, katedra, wspornik na północnej ścianie chóru.
Fot. Piotr Pajor.

50 W. Łuszczkiewicz, *Architektura najdawniejszych kościołów*, s. 175; P. Crossley, *Gothic Architecture*, s. 88.

51 Na marginesie trzeba zauważyć jeszcze jedno rodzinne powiązanie Jadwigi z klasztorem, sugerowane przez *Żywot św. Kingi* (s. 77 i 154) – mowa tam o siostrze Annie, księżniczce („soror Anna Ducella”), która pewnego razu zauważyła, że welon pogrążonej w modlitwie Kingi zajął się ogniem od świecy. Wydawca *Żywotu*, Bolesław Przybyszewski, zidentyfikował ją z Anną, siostrą Jadwigi, o której wiadomo tylko, że wstąpiła do klasztoru Klarysek w Gnieźnie (K. Jasiński, *Franciszkańskie pochówki Piastów*, w: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2–3, red. U. Borkowska et al., Kraków 1989, s. 166); o ile jest to rozpoznanie słuszne, to nie można wykluczyć, że Anna rzeczywiście przeniosła się do klasztoru w Sączu, pod opiekę ciotki.

52 Trzeba jednak zauważyć, że według *Kroniki katedralnej krakowskiej* Jadwiga zdecydowała się wstąpić do klasztoru dopiero po konflikcie z Kazimierzem Wielkim o koronację jego żony Aldony Anny, czemu Jadwiga była przeciwna; *Kronika Jana z Czarnkowa*, przeł. J. Żerbiłło, oprac. M.D. Kowalski, Kraków 2012, s. 13.

Kilka uwag o okolicznościach budowy i formie architektonicznej kościoła Klarysek...

17

Trzeba zresztą podkreślić, że Jadwiga prowadziła w dominium klasztornej aktywnej działalność gospodarczą, w tym intensywną kolonizację⁵³, a po śmierci została w starosądeckim kościele pochowana⁵⁴. Zaangażowanie Łokietka i Jadwigi w budowę kościoła dla klarysek mogło wreszcie, poza samą tylko opieką nad fundacją poprzedników, mieć jeszcze charakter swoistego wynagrodzenia siostron postępowania przyrodniego brata Władysława, Leszka Czarnego, niechętnego klasztorowi powstałemu poza jego inicjatywą i starającego się wszelkimi sposobami jeśli nie zlikwidować, to maksymalnie okroić klasztorne dominium⁵⁵.

Kwestia kultu św. Kingi

Budowa kościoła przebiegała, jak się wydaje, z uwzględnieniem zamiaru formalizacji kultu Kingi. Być może już od 1307 roku – a w takim wypadku uderzająca jest zbieżność czasowa z opanowaniem ziemi krakowskiej przez Łokietka i zupełną zmianą klimatu politycznego po śmierci niechętnego świątobliwej księżnej Wacława II – rozpoczęto spisywanie *miraculów*. *Żywot Kingi* powstał z kolei prawdopodobnie w latach dwudziestych XIV wieku, zapewne w środowisku franciszkańskim, i to raczej krakowskim, w którym bujnie rozwijało się uprawiane na potrzeby dworu piśmiennictwo historiograficzne⁵⁶. Tymczasem integralną częścią kościoła, o czym świadczą bliźniacze formy maswerkowych wsporników i gruszkowy profil żeber, jest znajdująca się po południowej stronie nawy kaplica, nosząca pierwotnie wezwanie Mariackie, później św. Kingi, będąca wedle tradycji pierwotnym miejscem pochówku fundatorki. Ta ostatnia sprawiła, że w opinii niektórych historyków księżna klaryska została pochowana w niej bezpośrednio po śmierci, a co za tym idzie sama kaplica powstała jeszcze wcześniej, w trzynastowiecznej fazie budowy kościoła⁵⁷. Jakkolwiek taka interpretacja wynika z błędnego wiązania obecnie istniejącego kościoła z wzmiankami z lat osiemdziesiątych XIII wieku o budowie nieznaną bliżej starszej świątyni, to jednak nie można wykluczyć, że zachowana do dziś kaplica powstała w miejscu dawniejszej lub nawet jakiejś części kościoła; wątpliwości tych nie sposób jednak rozstrzygnąć bez badań wykopaliskowych. Sprawy nie rozjaśnia bynajmniej brak średniowiecznych źródeł wskazujących, że w okresie tym mogło dojść do przeniesienia szczątków świątobliwej księżnej; przeciwnie, jeszcze Długosz w swoim *Żywocie Kingi* ubolewał, że jej ciało spoczywa wciąż w ziemi⁵⁸. Niemniej jednak, o tym, że kaplicę wzniesiono z myślą o kulcie

53 A. Marzec, „*Domina terrae sandecensis*”. Rola polityczna królowej Jadwigi Łokietkowej w kontekście jej związków z dostojnikami małopolskimi, „Kwartalnik Historyczny”, 107, 2000, s. 9–13.

54 K. Jasiński, *Franciszkańskie pochówki*, s. 187.

55 Obszernie na ten temat zob. P. Żmudzki, *Studium podzielonego królestwa*, s. 310–331.

56 H. Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety kręgu franciszkańskiego Polski i Czech*, Poznań 2014, s. 138–139 (tam zebrana dawniejsza literatura).

57 Ostatnio: H. Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety*, s. 102; S. Swoboda, *Średniowieczne relikty kultu św. Kingi. Historia i aranżacja kaplicy św. Kingi przy kościele klasztornej siostr klarysek w Starym Sączu*, w: *Varia Mediaevalia. Studia nad średniowieczem w 1050. Rocznice Chrztu Polski*, red. K. Marinow, K. Szadkowski, K. Węgrzyńska, Łódź 2016, s. 197–198.

58 Jan Długosz, *Vita S. Stanislai – Vita B. Kunegundis – Vitae episcoporum poloniae – Vita Sbignei de Oleśnica cardinalis – Clenodia. Banderia Prutenorum – Epistolae*, wyd. I. Polkowski, Ż. Pauli, Cracoviae 1887 (= Joannis Długossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia, 1), s. 184. Sytuację komplikuje jednak nowożytna tradycja klasztoru, odnotowana na początku XVIII wieku przez Marcina Ignacego Frankowica, jakoby na początku XIV wieku, podczas wizytacji prowincjała franciszkańskiego, doszło do elewacji szczątków Kingi (zob. H. Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety*, s. 102). Większość badaczy za bardziej wiarygodny uznaje

fundatorki konwentu zdaje się świadczyć umieszczenie jej po stronie klasztoru, ale z zapewnieniem także komunikacji z nawą, tak że jej wnętrze dostępne było zarówno dla sióstr, jak i świeckich. Z kwestią tą wiąże się być może niewielkie pomieszczenie przyległe do kaplicy od zachodu, tzw. konfesjonał, które wedle klasztornej tradycji powstało w miejscu celi Kingi. W literaturze zestawia się je z kaplicą Mariacką przy chórze kościoła Klarysek i Franciszkanów w Pradze i przyległym do niej prywatnym oratorium Agnieszki Przemyślidki⁵⁹. Analogia ta wydaje się jednak niezbyt trafna, ponieważ wspomniane części kompleksu praskiego rzeczywiście powstały za życia fundatorki klasztoru i były przez nią użytkowane⁶⁰. Być może ów konfesjonał, niezależnie od łączącej się z nim tradycji, umożliwiał po prostu siostronom adorację grobu świątobliwej fundatorki w sąsiedniej kaplicy; nie wydaje się w każdym razie słuszne odnośnienie do zachowanego (choć silnie przekształconego) pomieszczenia opisów celi Kingi zawartych w jej *Żywocie*⁶¹. Warto tu dodać, że w działania na rzecz formalizacji kultu była chyba w jakiś sposób zaangażowana para królewska – według najstarszego *Żywotu* Łokietek i Jadwiga osobiście zaświadczyli o zachowaniu przez Kingę dziewictwa, co król wsparł wspomnieniami z dzieciństwa⁶².

Niezupełnie jasno rysuje się też kwestia użytkowania omawianego kościoła zarówno przez klaryski, jak i franciszkanów. Franciszkanie osiedli w Starym Sączu wcześniej niż klaryski, według Długosza osadził ich tam jeszcze Bolesław Wstydlivy⁶³. Dariusz Karczewski uznał, że istnienia w pełni już zorganizowanego konwentu w 1281 roku dowodzi wystawiany wówczas w Sączu dokument Pawła z Przemankowa, w którym jako świadków wymieniono kilku franciszkanów, w tym gwardiana Jana⁶⁴. Osobnego kościoła franciszkanie doczekali się prawdopodobnie dopiero w ostatniej ćwierci XV wieku, a za dowód użytkowania przez nich we wcześniejszym okresie kościoła sióstr uważany jest dokument ówczesnej ksieni Anny, dotyczący sporu z cystersami z Rud, który miał być odczytany *apud fratres minores et sorores in ipsarum ecclesia*⁶⁵. Wydaje się jednak, że to zdecydowanie zbyt mało, by jednoznacznie stwierdzić, że w Sączu z założenia funkcjonował klasztor podwójny, a ewentualne wspólne użytkowanie kościoła nie było przeciągającym się rozwiązaniem prowizorycznym. W niewielkim i wyludnionym po odpływie ludności do Nowego Sącza mieście utrzymywani przez klaryski franciszkanie zapewne po prostu nie mogli pozyskać środków na budowę własnej świątyni, natomiast układ przestrzenny kościoła Klarysek wzniesionego w XIV wieku nie wskazuje, by przewidziano w nim stałe miejsce dla braci.

przekaz Długosza (ostatnio: H. Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety*, s. 102–103; S. Swoboda, *Średniowieczne relikty*, s. 196–197).

59 Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Stary Sącz*, s. 32–35; O.M. Przybyłowicz, *Architektura kościoła*, s. 49; S. Swoboda, *Średniowieczne relikty*, s. 197–198.

60 H. Soukupová, *Anežský klášter v Praze*, Praha 2011, s. 103–105.

61 Jak to robi Olga Miriam Przybyłowicz (*Architektura kościoła*, s. 51–53).

62 *Żywot świętej Kingi*, s. 100–101.

63 Jan Długosz, *Liber beneficiorum*, s. 465.

64 D. Karczewski, *Franciszkanie w monarchii Piastów*, s. 508.

65 KDM, t. 2, nr 551; P. Pencakowski, *Gotyckie kościoły*, s. 84–85; D. Karczewski, *Franciszkanie w monarchii Piastów*, s. 139. Takiej interpretacji zdecydowanie sprzeciwiła się natomiast Przybyłowicz, której zdaniem żeński rodzaj zaimka „ipsarum” wskazuje, że w dokumencie chodzi tylko o kościół Klarysek (O.M. Przybyłowicz, *Architektura kościoła*, s. 44). Za trzynastowieczną genezę klasztoru i kościoła braci opowiedział się też Bogusław Krasnowolski (*Kraków, Zawichost*, s. 187–188), wskazując na postrzeganie Kingi jako fundatorki przez tradycję i wezwanie św. Stanisława, takie samo jak w Nowym Korczynie.

Kościół Klarysek w Starym Sączu wydaje się budowlą bardzo niedocenianą w dotychczasowych badaniach. Choć jest to dzieło stosunkowo niepozorne, nie dorównujące ani skalą, ani tym bardziej złożonością form i bogactwem dekoracji katedrze krakowskiej, to właśnie na jego budowie, równocześnie ze świątynią na Wawelu, doszło do stylowego przełomu w architekturze Małopolski. Wydaje się przy tym, że Paul Crossley słusznie domyślał się bezpośrednich związków między warsztatami zatrudnionymi przy obu inwestycjach, jakkolwiek dla twórców kościoła zakonnego kluczowe były inspiracje architekturą z obszaru wokół jeziora Bodeńskiego i dzisiejszej Szwajcarii. Niezwykły, wyrafinowany maswerk chóru zakonnego, jak się wydaje pozbawiony dokładnych wzorów, wystawia przy tym jak najlepsze świadectwo umiejętnościom sądeckiego mistrza – nie tylko był on zaznajomiony ze stylowymi nowinkami architektury górnoreńskiej, lecz zdolny był też na ich bazie tworzyć własne, oryginalne kreacje artystyczne.

Okoliczności historyczne wskazują, że kościół w Starym Sączu powstał przy wsparciu, a może wręcz z fundacji Władysława Łokietka i królowej Jadwigi. Jeśli wniosek ten jest słuszny, to w nowym świetle stawia działalność fundacyjną tego władcy, któremu niektórzy uczeni wręcz odmawiają odpowiednich horyzontów intelektualnych⁶⁶. ●

66 Skrajne opinie formułował na ten temat zwłaszcza L. Kajzer (rec.), PIOTR LASEK, *Turris fortissima nomen Domini. Murowane wieże mieszkalne w Królestwie Polskim od 1300 r. do połowy XVI w.*, Warszawa 2014, wyd. Instytut Sztuki PAN, ss. 406, 171 ilustracji, 59 tablic fotograficznych, płyta CD z katalogiem grupującym opisy 60 analizowanych obiektów, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 63, 2015, nr 3, s. 544–545; idem, Wstęp, w: *Zamki Lubelszczyzny w źródłach archeologicznych*, red. E. Banasiewicz-Szykuła, Lublin 2015, s. 9–10.

Several remarks on the circumstances of the construction and architectural form of the Order of St. Clare church in Sary Sącz*

modus

prace z historii sztuki
art history journal
xviii, 2018

Wersja polska – str. 5

In the picturesque situation at the forking of Dunajec and Poprad rivers, in Sary Sącz, we find one of the most fascinating medieval buildings in all Lesser Poland region – the church of the Order of Saint Clare (see: Fig. 1), constituting the main element of the convent founded by the Hungarian princess and the Duchess of Kraków and Sandomierz, Saint Kinga of Poland. The building also holds the grave of the foundress, a testimony to the efforts to canonize the saintly ruler, which were began already in the Middle Ages, albeit were successfully concluded as recently as the twentieth century. There is no doubt, however, that the present existing church was built – or at least completed – many years after Saint Kinga's death. For that reason, the foundation of the temple is sometimes linked to Władysław Łokietek (Władysław the Short) and his wife Jadwiga. In this study, I would like to present some remarks and diagnoses, which show that art history research, despite the existence of fairly abundant literature, can still provide important insights about the time and circumstances of the church's creation.

Saint Kinga exercised undivided power in Sary Sącz already before the founding of the convent, which she was to join in the future. In 1257, she received the Sącz castellany from her husband, Bolesław the Chaste, which later became a specific monastic dominion.¹ According to the tradition preserved in her *Vita* (Saint's Life), Kinga and her sister Jolenta decided to join the convent of Saint Clare just after the death of Bolesław the Chaste, announcing their intention during the Duke's funeral.² The formal foundation of the convent in Sącz (at that time there was merely one town of that name) took place in 1280.³ Five years later, Archbishop Jakub Świnka

PIOTR PAJOR

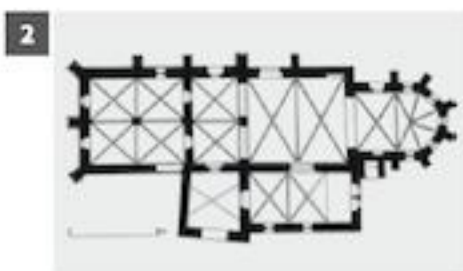
1. Sary Sącz, the church of Poor Clares, view from the monastery yard.
Photo by Piotr Pajor.
→ see p. 5

* The article was written as part of the project financed by the National Science Centre grant No. DEC-2016/21 / B / HS2 / 00598, supervised by Jakub Adamski, PhD.

1 F. Piekosiński (ed.), *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (further: KDM), vol. 2: 1153–1333, Kraków 1886, issue 452.

2 *Żywot świętej Kingi księżnej Krakowskiej. Vita sanctae Kyngae ducissae cracoviensis*, published and translated by B. Przybyszewski, Tarnów 1997, p. 58.

3 KDM, vol. 2, issue 487; primary sources relating to the history of church construction are collected in: Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sary Sącz. Zarys historii rozwoju przestrzennego*,

2. Sary Sącz, the church of Poor Clares, floor plan according to *Architektura gotycka w Polsce*, vol. 2, p. 516.

→ see p. 7

3. Sary Sącz, the church of Poor Clares, view from the nave towards the choir. Photo by Piotr Pajor.

4. Sary Sącz, the church of Poor Clares, a corbel in the northern wall of the choir. Photo by Piotr Pajor.

→ see p. 8

established an indulgence for visiting the Poor Clares church and supporting the on-going construction of a new church with donations (*ad opus ecclesie de novo ibidem constuende*).⁴ It is also known that the Sącz church was consecrated in 1332 by bishop Jan Grot.⁵ On the other hand, the chronicler Długosz was not well informed about the circumstances of the construction, and instead he attributed the founding of the church to Bolesław the Chaste.⁶

However, can we be certain that the above-mentioned information sources relate to the same building? As I will demonstrate later in the paper, there are two positions on this subject. According to one of them, the construction of the church was a continuous process, lasting from about 1285 to 1332, and therefore the present church as we know it was built, at least in part, during Kinga's lifetime, and in any event before the final takeover of power in Małopolska by Władysław the Short. However, the second scenario is also possible, in which the church that is preserved until today had been created directly before 1332, and is not the same as the one mentioned by Jakub Świnka. In any case, we cannot rule out that the construction, which began in the 1280s, had never been completed. After all, neither Leszek the Black was in favour of the work,⁷ nor were the subsequent war for succession in Lesser Poland, the death of the foundress in 1292, or plans to transfer the convent (that were being considered, at the very least) to the town of Nowy Sącz (New Sącz), only just established in that same year.⁸ It appears that the easiest way to answer these questions is through the formal analysis of style.

Kraków 1985, pp. 27–31; P. Pencakowski, A. Włodarek, *Stary Sącz, Kościół p.w. św. Klary, Klarysek, Obecnie p.w. Trójcy Świętej*, in: A. Włodarek (ed.), *Architektura gotycka w Polsce*, vol. 2: *Katalog zabytków*, Warszawa 1995, pp. 214–215; O.M. Przybyłowicz, *Architektura kościoła i klasztoru klarysek w Starym Sączu w świetle źródeł pisanych i literatury przedmiotu*, "Rocznik Sądecki", 38, 2010, pp. 41–44; D. Karczewski *Franciszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu. Powstanie – rozwój – organizacja wewnętrzna*, Kraków 2012, pp. 138–139.

4 KDM, vol. 2, issue 502.

5 Ibidem, issue 606.

6 Jan Długosz, *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis*, vol. 3, published by A. Przezdziecki, Cracoviae 1864 (= Joannis Długossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia, 8), pp. 336–337.

7 Writing at length on this theme, see: P. Żmudzki, *Studium podzielonego królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, pp. 310–322.

8 There is no doubt that the location of Nowy Sącz (New Sącz), made at the initiative of Wenceslaus II, was initially intended as a translocation of Sary Sącz (Old Sącz) situated nearby; the location charter document refers to the location of the city of Sącz in a different place than before (see: A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeczyzna w XIII i XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław 1961, pp. 126–133; F. Kiryk, *Początki miasta*, in: F. Kiryk (ed.), *Dzieje miasta Nowego Sącza*, vol. 1, Warszawa–Kraków 1992, p. 88; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi Krakówskiej w XIII i XIV wieku*, part 2: *Katalog lokacyjnych układów urbanistycznych*, Kraków 2004, p. 154). Often associated with the plans for transferring the monastery to the new city, is a document issued in 1299, in which the lady of Sary Sącz and the Abbess of Poor Clares, Gryfina, gave one Jan called Bogacz 100 fields of land near the town of Kamienica, in return for his transfer of land towards the construction of the monastery by the townspeople. (KDM, vol. 1: 1178–1386, published by F. Piekosiński, Kraków 1886, issue 132; see: A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeczyzna*, pp. 132–133; J. Rajman, *Osadnictwo okolic Nowego Sącza i kształtowanie się strefy podmiejskiej (XIII–XV w.)*, in: *Dzieje miasta*, p. 62; D. Karczewski *Franciszkanie w monarchii Piastów*, p. 142). However, it should be noted that the document does not contain any information about the location of the fields on which the monastery was to be built, therefore, it can not be ruled out that this was in fact in Sary Sącz. Considering that a significant part of the population residing in the older city moved to a new centre, Jan Bogacz could have owned land there. The conviction about the location of Jan Bogacz's plot in Nowy Sącz is based on the clarification of this issue in the modern register, where the

Description of architectural structure

The church of Poor Clares in Stary Sącz, which is a part of the convent compound located on the eastern edge of the chartered town, was built of the local variety of sandstone. Its three-part structure consists of a short chancel, enclosed by five sides of the octagon, and the body of the main nave on the plan of a strongly elongated rectangle, in the eastern part housing the proper, one-space nave, and in the western part, the former chapter house⁹, with the convent's tribune above it (see: Fig. 2). The chancel and the western half of the body of the church are clasped with buttresses. The chancel is covered with a quadripartite rib vault with pear-shaped ribs (see: Fig. 3) running from corbels in the form of inverted pyramids, in which sides, niches with tracery finish have been carved out (see: Fig. 4). The nave and the convent's tribune, although now vaulted, were originally covered with ceilings. The eastern bay of the lower level opens to the eastern part of the nave with two wide arcades on a profiled four-sided pillar (see: Fig. 5). Further to the west, separated by a wall, there is an enormous space of the chapter house occupying two western bays at the lower level, covered with a ribbed vault consisting of four bays around one central, octagonal pier (see: Fig. 6). The ribs in this part of the building are much more massive than in the chancel, and they have a simple profile formed by chamfering the edges. The oratory for the nuns' worship opens towards the eastern part of the nave with a wide window, filled with rich tracery (see: Fig. 7).

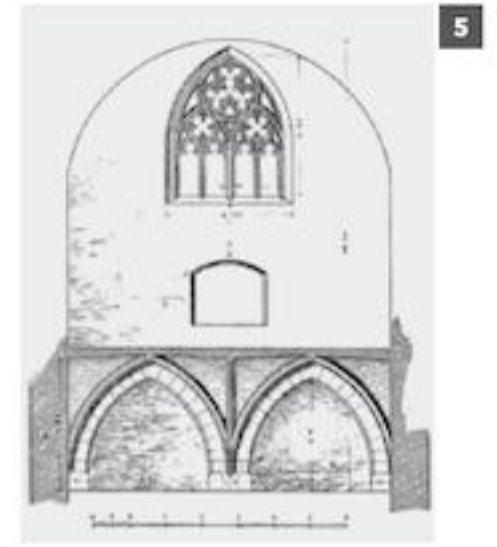
State of research

Since its introduction to the subject literature by Władysław Łuszczkiewicz, the church in Stary Sącz church was relatively often discussed, whereas distinguishing its construction phases and linking them with the aforementioned thirteenth and fourteenth-century sources seems to be the dominant issue. Both Łuszczkiewicz and Paul Crossley believed that the church in Stary Sącz was essentially erected in one single phase, directly before 1332. Moreover, Crossley linked the Poor Clares' temple with the same workshop that was responsible for Kraków cathedral's choir, recognizing the characteristic tracery corbels in the chancel as the most important premise for making the connection.¹⁰ Crossley also emphasized the extremely sophisticated character of the tracery work, especially in the grand tracery window opening to the nuns' choir; he believed that the models for its design – as well as for the design of the forms found in the Kraków cathedral – were to be sought in

discussed document was entered, which probably served the Franciscans of Nowy Sącz as proof of ownership of the plot within that city (see in particular: A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeczyzna*, p. 133, note 156). Also significant in this context is Anna Rutkowska-Płachcińska's (ibidem, p. 138) hypothesis about the ultimately incomplete success of the town's transfer (as Stary Sącz was not eliminated, after all) being due, it seems, to the monastery of the Poor Clares remaining in its existing location.

- ⁹ This space under consideration, traditionally referred to as the "old sacristy", now serves as a chapel, connected to the church with a door that was not originally there, but was a secondary addition (S. Świszczowski, *Materiały do dziejów kościoła klasztoru S.S. Klarysek w Starym Sączu*, "Rocznik Sądecki", 17, 1982, p. 294), however, in the literature it is widely interpreted as a chapter house; Considering its communication only with the convent, as well as its square plan with a pier in the middle, this identification seems convincing.
- ¹⁰ W. Łuszczkiewicz, *Architektura najdawniejszych kościołów franciszkańskich w Polsce*, "Sprawozdania Komisji do badań Historii Sztuki w Polsce", 4, 1891, p. 175; P. Crossley, *Gothic Architecture in the Reign of Kasimir the Great. Church Architecture in Lesser Poland 1320–1380*, Kraków 1985, p. 88.

Several remarks on the circumstances of the construction and architectural form...

5. Stary Sącz, the church of Poor Clares, the western wall of the nave with the window of the convent's gallery, according to W. Łuszczkiewicz, *Najdawniejsze kościoły*, fig. xxvii. → see p. 8

6. Stary Sącz, the church of Poor Clares, the pier of the chapter-house. Photo by Piotr Pajor.

7. Stary Sącz, the church of Poor Clares, tracery in the eastern window of the convent's tribune. Photo by Piotr Pajor. → see p. 9

the then avant-garde trends in Czech and Austrian architecture; having said that, he failed to provide a convincing indication of specific works.¹¹ His thesis about the execution of the aforementioned details by the “royal construction workshop of the Wawel cathedral” was finally accepted by Bogusław Krasnowolski, however, according to the latter, the details were meant to decorate the building that had already been shaped in its basic form, though not completed, during Kinga’s lifetime.¹² Paweł Pencakowski, on the other hand, rejected the suggestion of the workshop-based relationship with the cathedral, which, in his opinion, is contradicted by a different shape of the lower part of the aforementioned tracery corbel, a different spatial type of the two churches, the use of smooth walls in the convent’s church as compared to great plasticity of the cathedral’s elevations, and finally, a different building material – ashlar stone in Kraków, versus broken sandstone slabs in Stary Sącz.¹³ Pencakowski did not indicate specific sources of the style of the Poor Clares’ church, although he expressed the postulate of seeking them in the Czech Republic and Austria.

Among the advocates of the thesis on the multiphase construction of the building, Stefan Świszczowski made the most detailed description, distinguishing the parts of the church allegedly built during Kinga’s lifetime; he came to the conclusion that this original church included the eastern part of today’s nave, and part of the chancel. In the fourteenth century, added to that were the apse and the western part with a large convent’s oratory and a chapter house, he argues.¹⁴ It should be noted, however, that this concept is extremely unconvincing – the only argument for separating the construction phases of the church nave is the lack of buttresses at its eastern bays, which, however, has a clear structural justification in view of the original covering of this part of the structure with a ceiling, and no division into storeys. Furthermore, Świszczowski himself remarked that all the parts of the church walls that he had uncovered were built in a single masonry work of sandstone slabs.¹⁵ Despite that, Pencakowski and Andrzej Włodarek also decided that the corpus contained parts of the walls of the older church.¹⁶ Some researchers, especially the authors of the monograph of the city, Zbigniew Beiersdorf and Bogusław Krasnowolski, considered a group of “Romanesque” carvings on the walls of this part of the building, discovered in 1963, to be an argument for dating the walls of the presbytery to the thirteenth century.¹⁷ The carvings present ornamental motifs (including an interlaced Solomon’s knot), human figures and fabulous creatures (a chimera with a crowned female head), bucket helms topped with feathers and horns, as well as other symbols and elements, which are difficult to identify¹⁸

11 P. Crossley, *Gothic Architecture*, p. 88.

12 B. Krasnowolski, *Kraków, Zawichost, Nowe Miasto Korczyn, Skala, Sącz: plany urbanistyczne jako źródło do badań nad epoką Bolesława Wstydlwego, błog. Salomei i św. Kingi*, “Nasza Przeszłość”, 101, 2004, pp. 185–186.

13 P. Pencakowski, *Gotyckie kościoły zakonu św. Franciszka w Starym i Nowym Sączu*, “Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 36, 1991, pp. 90–91.

14 S. Świszczowski, *Materiały do dziejów*, passim.

15 Ibidem, pp. 292–296.

16 P. Pencakowski, A. Włodarek, *Stary Sącz*, vol. 2, pp. 214–215.

17 Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Stary Sącz*, pp. 28–31; also short mention iidem, *Rozwój przestrzenny*, in: *Dzieje miasta*, pp. 209–210; T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka ziemi Krakowskiej*, Kraków 1982, pp. 56–57; B. Krasnowolski, *Kraków, Zawichost*, p. 185.

18 It should be noted, however, that these carvings are not available at present, and that the

(see: Fig. 8). These were undoubtedly created in the Middle Ages, however, their precise dating is hindered by the low level of artistry, betraying a non-professional hand; nevertheless, there is no reason to believe that they were made earlier than in the fourteenth century.¹⁹ Olga Miriam Przybyłowicz also supported the thesis that the church was built in the thirteenth century – in large part, at least – however, she had used arguments disconnected from the form of the building, and somewhat also detached from the sources; for, according to the researcher, it is unfathomable that the Sącz convent, funded by such as significant a foundress as Saint Kinga, and the most endowed financially of all Poor Clares' convents throughout Poland, would have done without a stone church for almost half a century.²⁰

Most researchers assumed that the completion of church construction, or at least of its main, general framework, is determined by the date of consecration, however, Beiersdorf and Krasnowolski concluded that tracery patterns applied in the church could not have appeared in Lesser Poland earlier than in the mid-fourteenth century.²¹ In their pioneering study on the Lesser Poland traceries, Tomasz Węclawowicz and Małgorzata Pietrzykówna dated the tracery windows of Stary Sącz to the “decline of the first third of the fourteenth century”, based on the date of consecration; in artistic terms, they defined these details, especially the tracery of the eastern window of the tribune, as standing “at the turn of the post-classical and doctrinal period”.²² Recently, Sonia Bała took up the subject of tracery in the church belonging to the convent. In the end, the researcher upheld Crossley's identification, deriving its forms from Austrian architecture, but she also pointed out several clues (some, for instance, leading towards the cathedral in Konstanz), which paved the way, as we shall elaborate later in this paper, for us to go beyond this spectrum of references.²³

Beiersdorf and Krasnowolski, and later Pencakowski, also developed the division into the alleged phases of the construction of the western part of the building's body. According to these researchers, the vaults in the lower level constitute a secondary addition, and thus, initially, both the upper and the lower level would have been covered with ceilings. According to Beiersdorf and Krasnowolski, the construction of the church in this form, which had begun at the end of the thirteenth

previously published documentation must be considered insufficient for analysing these otherwise fascinating works; the set of these representations was published only in the form of a tracing redraw by Mikołaj Kornecki (M. Kornecki, *Ochrona i konserwacja zabytków ruchomych w dawnym województwie Krakowskim w latach 1945–1975*, “Ochrona Zabytków”, 42/2, 1989, p. 124, fig. 27); other than that, only the photograph of the chimera representation has ever been published (M. Walicki (ed.), *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, vol. 1, Warszawa 1968 (= *Dzieje sztuki polskiej*, 1), p. 511).

- 19 Some indication for dating of the carvings may be the shape of the bucket helmets, whose bells do not have the form of simple cylinders, as in the thirteenth century (compare, for example, Leszek the Black's Sieradz seal), but in the frontal part they narrow strongly upwards, resembling helmets shown on the seal of Władysław Łokietek as the Duke of Kraków and Sandomierz or the seal of the first Duke of Oświęcim, Władysław; see: L. Kajzer, *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*, Wrocław 1976, pp. 96–97, 111–115.
- 20 O.M. Przybyłowicz, *Architektura kościoła*, pp. 46–49.
- 21 Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Stary Sącz*, p. 31.
- 22 T. Węclawowicz, M. Pietrzykówna, *Maswerki w kościołach Małopolski*, “Rocznik Krakowski”, 55, 1989, pp. 67–69.
- 23 S. Bała, *O nieznanym rysunku architektonicznym z kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie – przyczynek do badań nad dekoracją maswerkową w kościele Klarysek w Starym Sączu*, “Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie”, 10, 2017, pp. 7–11.

8. Carvings on the walls of the choir, a tracing redraw by M. Kornecki, after: Kornecki, *Ochrona i konserwacja zabytków ruchomych w dawnym województwie krakowskim w latach 1945–1975*, “Ochrona Zabytków” 42/2, 1989, p. 124.

→ see p. 10

9. Imbach, the church of Dominican sisters, view from the nave towards the choir. Photo by Piotr Pajor. → see p. 12

century, continued at least until the middle of the next century.²⁴ Pencakowski dates the construction of the church with wooden divisions back to the years 1310–1332, approximately.²⁵ According to both Beiersdorf and Krasnowolski as well as Pencakowski, the partitions in the lower storey chapter-house – covered with a vault supported on one single pier – were made as late as the fifteenth century.²⁶

Then, Beiersdorf and Krasnowolski believed that models for the spatial layout of the church were mainly to be found in the churches of the women's convents in Austria – the Dominican convent in Imbach (see: Fig. 9) and the Poor Clares' convent in Dürnstein.²⁷ Pencakowski added to this group another two-storey nave of the church of the Franciscan monastery combined with Poor Clares' convent in Znojmo (Znaim), and the church of Santa Maria Donnaregina in Naples.²⁸ On the other hand, Andrzej Grzybowski emphasized that the borrowing of the spatial design from Austria is by no means obvious or certain, because in the architecture of female convents, the single-nave structure with a large tribune was one of the most commonly used spatial layouts.²⁹

Style of the church and its origin

The entire architectural detail preserved in all of the church's compartments was certainly created in the fourteenth century, most probably between 1320 and 1332. Therefore, we must assume that the church, which was built in the 1280s, was in fact either a temporary structure and was never completed, or that in the fourteenth century its scale and form ceased to meet the ambitions of the convent or its benefactors. The thesis about the secondary introduction of vaults in the western part of the church's body is hardly convincing. Undoubtedly, all of the details applied in this part of the building – including massive ribs with chamfered edges, merging into the walls and transforming into miniature funnel-shaped corbels, as well as heavy proportions of pillars – clearly contrast with the obliqueness of the pear-shaped rib profiles and elaborate tracery of the abutments in the presbytery. Such a clear contrasting of style modes in various parts of the church, however, still falls within the characteristics of the monastic, mendicant architecture. The massiveness of the piers and ribs largely results from their function, for they support the tribune of the convent. The rib profile in itself also fails to indicate later dating. It is true that similar shaping – albeit rather in the form of a scotia than rib phasing – can indeed be found in the buildings from the second half of the fourteenth century, particularly in the vault of the Casimir's the Great chamber at the tower called Hen's Foot in the Wawel castle, however, the same form had already been used in

24 Ibidem, pp. 29–31.

25 P. Pencakowski, *Gotyckie kościoły*, p. 89.

26 Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Stary Sącz*, p. 31; P. Pencakowski, *Gotyckie kościoły*, pp. 92–93.

27 Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Rozwój przestrzenny*, pp. 31–32. Researchers also stressed that the system similar to that used in Stary Sącz could be found in the Poor Clares church in the Hungarian Obuda, especially when it comes to the disposition of the western part of the corpus. If, however, there was a connection between these buildings, the Hungarian structure was influenced by the one in Poland, as the monastery in the Obuda was founded and endowed by Elżbieta Łokietkówna in 1334; *ibidem*, *Stary Sącz*, p. 32; B. Krasnowolski, *Kraków, Zawichost*, p. 186.

28 P. Pencakowski, *Gotyckie kościoły*, p. 88.

29 A. Grzybowski, *Architektura polska około 1300 roku*, in: W. Fałkowski (ed.), *Polska około roku 1300. Państwo, społeczeństwo, kultura*, Warszawa 2003, pp. 183–184; *idem*, *Gotycka architektura murowana w Polsce*, Warszawa 2014, p. 43.

the chapels under the towers of the church of St. Mary's in Kraków, erected in all probability at the turn of the thirteenth and fourteenth centuries. Significantly, the massive ribs with a profile shaped by one flattened scotia were combined in these chapels with pear-shaped supports and the characteristic, pitcher-shaped capitals, originating, I think, from the circle of the Cistercian church workshop in Salem.³⁰ This last proposition, which I will discuss later in the article, turns out to be particularly intriguing. Contrary to the opinion of the majority of researchers, there is in fact nothing to suggest that the Poor Clares' church in Sary Sącz is a non-uniform construction. Even if some parts of an older structure were used in its construction, this did not have a clear impact on the final form of the church.³¹

It also seems that the majority of the most original formal solutions used in the Poor Clares' church in Sary Sącz find suitable counterparts in the stylistic novelties encountered in the architecture of Central Europe in the early fourteenth century. The base of the column in the chapterhouse is characteristic, particularly the trapezoidal sides thereof. The base goes from the quadrilateral pedestal to the octagonal shaft using truncated corners that form triangular sides. Above all, its shape resembles piers bases in the choir of the Cistercian church in Kamieniec Ząbkowicki, erected before the year 1305 – having said that, in the latter, similar elements were used to compose cruciform pillars³² (see: Fig. 10). In turn, octagonal pillars on similar, albeit more fancifully profiled pedestals were used in the chapterhouse of the Cistercian monastery in Złota Koruna (circa 1300?) or in the probable contemporary of the discussed church (before 1335), namely the refectory in the monastery of the same order in Bebenhausen.³³ Due to the simplification of forms and the direct transition of the trapezoidal base into an octagonal shaft, it is particularly worth mentioning the pillars in the basement under the house of the lay brothers, in the monastery of Cistercians Kappel am Albis (beginning of the fourteenth century?).³⁴ Throughout Central Europe, corbels with tracery cut-outs

10. Kamieniec Ząbkowicki, the Cistercian church, the base of the pier in the eastern part.

Photo by Jakub Adamski.
→ see p. 13

30 See: P. Pajor, *Co wiemy o pierwszym gotyckim kościele Mariackim? Rekonstrukcja, styl, kontekst urbanistyczny*, in: M. Walczak (ed.), *Jako serce pośrodku ciała. Dzieje artystyczne kościoła Mariackiego w Krakowie*, Kraków (in preparation).

31 It should be noted at this point that this particular view was already expressed at the beginning of the research into the Sary Sącz church by Łuszczkiewicz, who wrote about the church known from the thirteenth century sources: “that it is not the structure we know today, standing under the call of the Holy Trinity; of which fact we are instructed by the uniformity of style of the convent church, belonging to the second or third decade of the fourteenth century” (W. Łuszczkiewicz, *Architektura najdawniejszych kościołów*, p. 174).

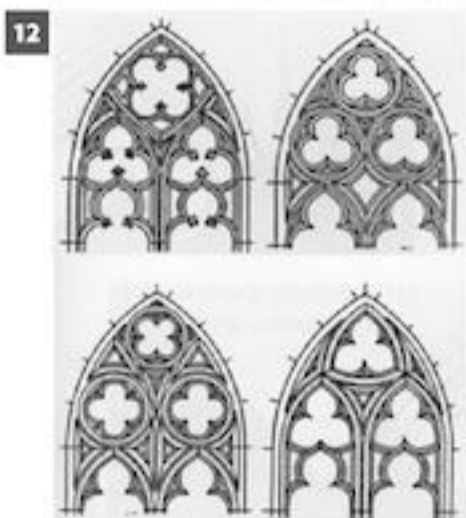
32 J. Adamski, *Gotycka architektura sakralna na Śląsku w latach 1200–1420. Główne kierunki rozwoju*, Kraków 2018, pp. 243–247. I would like to thank Dr Jakub Adamski for drawing my attention to this particular implementation.

33 J. Kuthan, *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*, Praha 1994, pp. 493–496; M. Köhler, *Die Bau- und Kunstgeschichte des ehemaligen Zisterzienserklosters Bebenhausen bei Tübingen. Der Klausurbereich*, Stuttgart 1995, pp. 206–243, in particular, pp. 232–233; S. Gerlach, *Ein Bau von europäischem Rang? – Zur architekturgeschichtlichen Bedeutung des Sommerrefektoriums in Bebenhausen*, “Jahrbuch der Staatlichen Kunstsammlungen in Baden-Württemberg”, 45, 2008, pp. 13–14.

34 The monastery buildings in Kappel are not dated in detail, but it is believed that the western wing of the monastery, containing the house of lay brethren, was created more or less parallel to the church, thus at the turn of the thirteenth and fourteenth centuries; H.R. Sennhauser, *Der Kloster Kappel im Mittelalter. Bemerkungen zur Klosterkirche und zur Klosteranlage*, in: *Zisterzienserbauten in der Schweiz. Neue Forschungsergebnisse zur Archäologie und Kunstgeschichte*, vol. 2: *Männerklöster*, Zürich 1990, pp. 103–107.

Several remarks on the circumstances of the construction and architectural form...

27

11. Sary Sącz, the church of Poor Clares, tracery in the southern wall of the nave. Photo by Piotr Pajor.

12. Lauffen am Neckar, parish church, traceries, based on: Binding, *Masswerk*, Darmstadt 1989, p. 254. → see p. 14

13. Worms, window above the southern portal of the cathedral. Photo by Jakub Adamski. → see p. 15

were the earliest to appear, as Jakub Adamski pointed out recently, in Austria, where in the last quarter of the thirteenth century they were used to decorate church choirs at Liebfrauenkirche in Wiener Neustadt, and the Cistercians in Heiligenkreuz. During the first half of the next century, this motif was also popularized in Bohemia (in the Cistercian church in Sedlec, in the chapter-house of the Benedictine monastery at Sazava, and others)³⁵ or in Hungary (for instance, found in the chancel arch of the parish church in Levoca).³⁶

Contrary to the opinion of the researchers, the genesis of traceries used in the convent church in Sary Sącz must be sought somewhere else, and a bit further. Their creator was particularly fond of the motif of the trefoil with sharpened petals, inscribed in the spherical triangle. This figure was used as a motif crowning the bipartite windows (one in the apse of the choir, and the other, in the nave, see: Fig. 11) and in a very extensive tracery composition within the window, which provides communication between the nuns oratory and the nave (see: Fig. 7). The latter consists in the lower part of two very wide lancets, each of which is in fact a smaller bipartite tracery with a quatrefoil in the finial. Above these lancets, there is a hoop with three spherical triangles inside, filled with trefoils; triangles and trefoils are devoid of vertices directed towards the centre of the circle, so that they permeate each other, forming a figure of the fourth trefoil in the middle. In the remaining traceries, motifs of a quatrefoil, a cinquefoil in a circle, and mounted trefoils were used. All of the tracery window lights were shaped from mullions with angular profiles, devoid of capitals.

Most of the motifs discussed above originate from the French architecture around the mid-thirteenth century. This concerns not only the compositions made of mounted round multifoils, but also the extremely characteristic motif of spherical triangles with sharpened trefoils inside them. The latter was first used by Pierre de Montreuil in the blind traceries decorating the side walls of the south transept of the cathedral in Paris.³⁷ For the discussion of the Sary Sącz church decoration, however, it seems more important that the motifs of the multifoils inscribed inside spherical polygons – more often, quatrefoils in squares, but also trefoils in triangles – starting from the beginning of the fourteenth century, enjoyed considerable popularity in the western part of the Empire – the regions of Rhineland, Alsace, West Swabia, as well as today's Switzerland. Already around 1300, the motif of trefoil with sharpened petals inscribed in spherical triangle was used in the windows of the parish church in Lauffen am Neckar³⁸ (see: Fig. 12), and about a decade later, in the church of St. Theodor's in Basel³⁹,

35 J. Adamski, *Biskupi Nanker i Jan Grot a architektoniczna awangarda około roku 1300. Uwagi o chronologii i stylu gotyckiego chóru katedry Krakówskiej*, w: M. Walczak (ed.), *Działalność fundacyjna biskupów Krakówskich*, Kraków 2016, pp. 75–76; compare P. Crossley, *Gothic Architecture*, p. 61; both cited researchers quoted these studies in their discussions of corbels in the choir and the ambulatory of the cathedral in Kraków, however, as we shall see a little further, these analyses can also be applied to the decoration of the church in Sary Sącz.

36 B. Pomfyová, *Vrcholnégotická architektúra na Spiši*, in: D. Buran (ed.), *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*, Bratislava 2003, p. 105.

37 See: C. Lautier, *Les remplacements aveugles de Jean de Chelles et de Pierre de Montreuil à Notre-Dame de Paris*, in: *Architektur und Monumentalskulptur des 12. – 14. Jahrhunderts: Produktion und Rezeption. Festschrift für Peter Kurmann zum 65. Geburtstag*, S. Gasser, Ch. Freigang, B. Boerner (eds.), Bern 2006, p. 137.

38 G. Binding, *Masswerk*, Darmstadt 1989, pp. 217–218.

39 W. Gfeller, *Geschichte des Maßwerks am Oberrhein. Die Eingebung des entwerfenden Baumeisters und ihre geometrische Konstruktion*, Petersberg 2016, pp. 30–31.

in the chapel of St. Nicholas at the cathedral in Worms⁴⁰, and probably not much later in two windows of the main nave of the Cistercian church in Salem⁴¹ and the Dominican church in Guebwiller.⁴² Before 1330, the motif also appeared in the choir of the church shared by Franciscans and Poor Clares in Königsfelden.⁴³ If we omit for the moment one significant implementation, further east, it is difficult to find examples of this motif dating to the first quarter of the fourteenth century. It is more problematic to indicate the pattern for the attractive composition in the window of the convent's choir. At this point we should recall, however, the window created at the turn of the thirteenth and fourteenth centuries above the tympanum of the southern portal of the cathedral in Worms, in which three spherical triangles with pointed trefoils were inscribed in a larger triangle⁴⁴ (see: Fig. 13), and above all the motif of three interlocking rounded trefoils inscribed in spherical triangle, applied before 1317 in the traceries of the eastern arm of the cloister next to the Cathedral of Konstanz⁴⁵ (see: Fig. 14). As the main theme of the tracery, a similar composition inscribed in a circle was probably used only in the second quarter of fourteenth century in the southern arm of the Basel cathedral transept.⁴⁶

The church of Poor Clares in Sary Sącz is not the only building from this period in Lesser Poland in which traceries appeared with the motif of sharpened trefoils in spherical triangles. This particular motif is present in one of the panels flanking the window of the eastern wall of the northern arm of the transept of the cathedral in Kraków (see: Fig. 15). On one of the vault bosses chapel of Bishop Grot – albeit a bit later, circa 1340 – the composition of three non-interlocking spherical triangles, inscribed in a circle, has been used⁴⁷ (see: Fig. 16). In turn, in the panels flanking one of the windows in the northern wall of the choir, not preserved, but convincingly reconstructed – it seems – by Sławomir Odrzywolski⁴⁸, the motif of the quatrefoil on two lancets was used, repeated in several windows in Sary Sącz. Considering the similarities discussed above, it seems that the architect, and in any case the creator of the detail for the convent church in Sary Sącz, must have been familiar with the current trends in the architecture of the south-western extremities of the Empire. These patterns in Sary Sącz emerged at a relatively early stage of reception of the Rhine architecture at the turn of the thirteenth and fourteenth centuries in Central Europe. Builders familiar with these trends appeared in Sary Sącz almost simultaneously as in Kraków. It is Upper Rhine and Alsace – with particular reference to the workshop of the Strasbourg Cathedral – that the creators of the Kraków cathedral choir have been traced back to for some time now.⁴⁹ We would be amiss

40 G. Binding, *Masswerk*, p. 265.

41 U. Knapp, *Salem. Die Gebäude der ehemaligen Zisterzienserabtei und ihre Ausstattung*, Stuttgart 2004, pp. 97–98.

42 R. Recht, *L'Alsace gothique de 1300 à 1365: étude d'architecture religieuse*, Colmar 1974, pp. 139–140.

43 G. Binding, *Masswerk*, p. 293.

44 Ibidem, p. 260.

45 U. Knapp, *Die Bauten des Konstanzer Münsterbezirkes um 1300*, in: *Glanz der Kathedrale. 900 Jahre Konstanzer Münster*, Konstanz 1989, pp. 81–82.

46 W. Gfeller, *Geschichte des Maßwerks*, p. 43.

47 Recently: J. Adamski, *Biskupi Nanker i Jan Grot*, p. 81.

48 K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Ślepe maswerki w katedrze Krakowskiej*, "Studia Waweliana", 4, 1995, pp. 17–23.

49 See in particular T. Węclawowicz (ed.), *Paul Crossley, Gothic Architecture in the Reign of Kasimir the Great. Church Architecture in Lesser Poland 1320–1380*, Kraków 1985 (Biblioteka Wawelska

14. Konstanz cathedral, tracery in the eastern arm of the cloister.

Photo by Jakub Adamski.
→ see p. 16

15. Kraków cathedral, blind tracery in the eastern wall of the northern transept.
Photo by Piotr Pajor.

16. Kraków cathedral, vault boss chapel of bishop Jan Grot.
Photo by Piotr Pajor.

→ see p. 17

Several remarks on the circumstances of the construction and architectural form...

17. Kraków cathedral, corbel on the northern wall of the choir.
Photo by Piotr Pajor.
→ see p. 17

not to mention the similarity of rib abutments in both churches. One significant difference between the details of the choirs in both churches is the shape of their lower parts: in Sary Sącz, these have the form of an inverted pyramid, whereas in Kraków, they are funnel-shaped (see: Fig. 17). In both structures, however, we find a number of characteristic details – the surroundings of arcades cut in the upper part of the brackets with flat frames, capturing the front of the arches, and rectangular fields around them, as well as the shape of the nosing moulds filling the arcades, reminiscent of the folded surface of miniature niches. Therefore, I think that we should reconsider the thesis, perhaps prematurely rejected by Pencakowski, that the church in Sary Sącz might have been executed by the craftsmen from the workshop of the Kraków cathedral choir. In the face of simultaneous implementation of both projects, the possibility of the entire workshop working on both commissions should of course be excluded, but it seems very likely that at least some of the stonemasons employed at the construction of the cathedral also arrived in Sary Sącz. On the other hand, it is difficult to imagine that two separate groups of stonemasons came to Lesser Poland around 1320, independently imported from the same distant lands. The thesis that only some members of the cathedral workshop participated in the construction in Sary Sącz is probably also supported by the purely architectural character of the decoration (whereas in the eastern part of the cathedral, figural sculpture was used), as well as a relatively small number of decorative elements. If the conclusion were correct, this would allow us to specify the starting moment in the construction of the church – which in that case could not have taken place before 1320, when the cathedral was begun. This would mean that the church was created in no more than twelve years, which seems possible, although it would indicate a fairly rapid pace of work.

The fact of deploying stonemasons from the Kraków cathedral's workshop to Sary Sącz, including the participation in the project of the master-stonemason capable of designing a sophisticated tracery of the window of the tribune, also seems to be confirmed by Łuszczkiewicz and Crossley, made more probable by the patronage of the royal couple, without whom the Poor Clare nuns would probably find it difficult to obtain access to the artists who had worked at Wawel.⁵⁰ It should be stressed, moreover, that the relationship between Władysław the Short and Jadwiga, and the monastery in Sary Sącz, was deep and broad, even if only because of blood ties – Jadwiga, the daughter of Bolesław the Chaste and Jolenta, was the niece of the saintly founder of the convent.⁵¹ The queen herself, after the death of

nr 7), p. 492, fig. 240, 8 map, "Folia Historiae Artium", 23, 1987, pp. 165–174; idem, *Gotyckie bazyliki Krakowa*, Kraków 1993, p. 33; idem, *Małopolska i ziemie Ruskie Korony*, in: *Architektura gotycka w Polsce*, vol. 1, T. Mroczko, M. Arszczyński (eds.), Warszawa 1995, pp. 68–69; J. Adamski, *Rola Strasburga i Górnej Nadrenii w rozwoju XIV-wiecznej architektury sakralnej w Polsce i na Śląsku*, in: *Średniowieczna architektura sakralna w Polsce w świetle najnowszych badań. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie 13–15 listopada 2013 roku*, T. Janiak, D. Stryniak (eds.), Gniezno 2014, pp. 219–222; idem, *Biskupi Nanker i Jan Grot*.

50 W. Łuszczkiewicz, *Architektura najdawniejszych kościołów*, p. 175; P. Crossley, *Gothic Architecture*, p. 88.

51 Incidentally, one more family connection between Jadwiga and the monastery should be noted, suggested by *Żywot św. Kingi* ("The Life of Saint Kinga") (pp. 77 and 154), which speaks about sister Anne, who was a princess ("soror Anna Ducella"), and who once noticed the veil of Kinga – then absorbed in prayer – catching fire from the candle. The publisher of *Żywot*, Bolesław

Władysław the Short, followed in the footsteps of Kinga and Gryfina, the widow of Leszek the Black, and settled as a widow in the Stary Sącz monastery; perhaps it was already fathomable to consider such a possibility earlier, in view of maintaining the traditional role of the Stary Sącz castellany as a widow's keep.⁵² What is more, it should be emphasized that Jadwiga led an active economic activity in the dominion of the convent, including intensive colonization⁵³, and after her death, she was buried in an old church in Stary Sącz.⁵⁴ Besides merely the care for their predecessors' foundation, the involvement of Władysław the Short and Jadwiga in the construction of the church for the Poor Clares could have had another purpose still: perhaps it might have constituted a reparation of sorts to the Poor Clares, for the dealings of Władysław's half-brother, Leszek the Black, who was ill disposed towards the monastery created outside his initiative, and tried by all means, if not to liquidate, then at least to reduce the monastic dominion.⁵⁵

The cult of Saint Kinga of Poland

The construction of the church ensued, as it seems, with the intention in mind to formalize Saint Kinga's cult. Perhaps it was already in 1307 – if this were true, the temporal coincidence with taking the control of Kraków by Władysław the Short, and the complete change of the political climate after the death of Wenceslas II who was inimical to saintly princess is striking indeed – that writing down of her *Miracula* began. In turn, Kinga's *Żywot* (Saint's Life) was written most likely in the 1320s, possibly in the Franciscan milieu, and very probably in Kraków, where the historiographic literature, cultivated for the needs of the court, flourished extensively.⁵⁶ Meanwhile, an integral part of the church – as evidenced by the twin forms of tracery corbel and pear-shaped ribs – is the chapel on the south side of the nave, originally dedicated to Virgin Mary, and later to Saint Kinga, and according to tradition, serving as the original burial place of the foundress. In the opinion of some historians, the Princess of Poor Clares was buried therein immediately after her death, and thus the chapel itself must have been established even earlier, in the thirteenth-century phase of the church construction.⁵⁷ Although this interpretation

Przybyszewski, identified her with Anna, sister of Jadwiga, of whom we merely know that she had joined the Poor Clares convent in Gniezno (K. Jasiński, *Franciszkańskie pochówki Piastów*, in: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, parts 2–3, U. Borkowska et al. (eds.), Kraków 1989, p. 166); if this is the right diagnosis, it can not be ruled out that Anna did indeed move to the monastery in Stary Sącz, under the care of her aunt.

- 52 It should be noted, however, that according to the *Kronika katedralna krakowska* (Kraków cathedral chronicle), Jadwiga decided to enter the convent only after the conflict with Casimir the Great over the coronation of his wife Aldona Anna, whom Jadwiga opposed; M.D. Kowalski (ed.), *Kronika Jana z Czarnkowa*, transl. by J. Żerbiłło, Kraków 2012, p. 13.
- 53 A. Marzec, "Domina terrae sandecensis". Rola polityczna królowej Jadwigi Łokietkowej w kontekście jej związków z dostojnikami małopolskimi, "Kwartalnik Historyczny", 107, 2000, pp. 9–13.
- 54 K. Jasiński, *Franciszkańskie pochówki*, p. 187.
- 55 For the theme comprehensively addressed, see: P. Żmudzki, *Studium podzielonego królestwa*, pp. 310–331.
- 56 H. Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety kręgu franciszkańskiego Polski i Czech*, Poznań 2014, pp. 138–139 (including the elaboration of earlier literature).
- 57 Recently: H. Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety*, p. 102; S. Swoboda, *Średniowieczne relikty kultu św. Kingi. Historia i aranżacja kaplicy św. Kingi przy kościele klasztornym sióstr klarysek w Starym Sączu*, in: *Varia Mediaevalia. Studia nad średniowieczem w 1050. Rocznice Chrztu Polski*, K. Marinow, K. Szadkowski, K. Węgrzyńska (eds.), Łódź 2016, pp. 197–198.

results from the erroneous linking of the existing church with the 1280s mention of the construction of an unknown, older church, it can not be ruled out that the chapel preserved until today had been established in a former place or even in some part of the church; these doubts, however, can not be resolved without exploratory excavation. Our task is not made easier by the lack of medieval sources that would indicate whether the remains of the saintly princess could have been transferred during this period; on the contrary, Długosz in his Kinga's *Vita* (Saint's Life) regretted that her body still remained buried in the ground.⁵⁸ Nevertheless, the fact that the chapel was erected with a view to the cult of the foundress of the convent seems to be confirmed by the fact that it had been placed on the side of the convent, but also ensuring communication with the nave, so that its interior was accessible to both the nuns and lay persons. This issue is connected with a small room adjoining the chapel from the west, the so-called confessional, which according to the convent's tradition was established in the former location of Kinga's cell. In literature, this is juxtaposed with St. Mary's Chapel at the choir of the Poor Clares and Franciscans in Prague, and the adjacent private oratory of Agnes of Bohemia.⁵⁹ However, this analogy does not seem to be accurate, because the aforementioned parts of the Prague compound were actually created during the life of the foundress of the monastery, and were used by her.⁶⁰ Perhaps this confessional, regardless of the tradition that is connected with it, simply enabled the nuns to adore the tomb of the saintly foundress in the neighbouring chapel; in any case, it does not seem appropriate to link the preserved (though much transformed) room with the descriptions of Kinga's cell contained in her *Vita* (Saint's Life).⁶¹ It is worth adding at this point that the royal couple must have been somehow involved in acting towards the formalization of the cult – according to the eldest version of the *Vita* (Saint's Life), Władysław the Short and Jadwiga personally testified that Kinga's virginity was preserved, which the king supported with memories from his childhood.⁶²

Also, the question of the use of the church by both Poor Clare nuns and Franciscan friars is not entirely clear. The Franciscans settled in Stary Sącz earlier than the Poor Clares. According to Długosz, it was Bolesław the Chaste who placed them there.⁶³ Dariusz Karczewski surmised that the existence of a fully organized convent in 1281 was proven by the document of Paweł of Przemankowo, issued in Sącz at that time, where several Franciscans, including guardian John, were mentioned as witnesses.⁶⁴ Most likely, Franciscans received their separate dedicated church in

58 Jan Długosz, *Vita S. Stanislai – Vita B. Kunegundis – Vitae episcoporum poloniae – Vita Sbignei de Oleśnica cardinalis – Clenodia. Banderia Prutenorum – Epistolae*, wyd. I. Polkowski, Ż. Pauli, Cracoviae 1887 (= Joannis Dlugossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia, 1), p. 184. The situation is complicated by the modern tradition of the convent, written down at the beginning of the eighteenth century by Marcin Ignacy Frankowic, reporting that at the beginning of the fourteenth century, during the visitation of the Franciscan superior, there was an elevation of the remains of Kinga (see: H. Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety*, p. 102). Most researchers consider Długosz's report to be more credible (recently: H. Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety*, pp. 102–103; S. Swoboda, *Średniowieczne relikty*, pp. 196–197).

59 Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Stary Sącz*, pp. 32–35; O.M. Przybyłowicz, *Architektura kościoła*, p. 49; S. Swoboda, *Średniowieczne relikty*, pp. 197–198.

60 H. Soukupová, *Anežský klášter v Praze*, Praha 2011, pp. 103–105.

61 As is done by Olga Miriam Przybyłowicz (*Architektura kościoła*, pp. 51–53).

62 *Żywot świętej Kingi*, pp. 100–101.

63 Jan Długosz, *Liber beneficiorum*, p. 465.

64 D. Karczewski *Franciszkanie w monarchii Piastów*, p. 508.

the last quarter of the fifteenth century at the earliest, whereas, as the evidence of their using the church of the nuns in the earlier period is considered to rest in the document of Anne, the abbess at the time, regarding the dispute with the Cistercians from Rudy, which was meant to be read *apud fratres minores et sorores in ipsarum ecclesiae*.⁶⁵ It seems, however, that this is far too little to conclusively state that a double monastery was operating in Stary Sącz, rather than the possible joint use of the church being merely an interim solution. In the town that was small and depopulated – after many migrated to Nowy Sącz – the Franciscans who were supported by the Poor Clares were probably simply unable to obtain funds for the construction of their own church, while the spatial layout of the Poor Clares' church in the fourteenth century does not indicate that a permanent place for the friars was ever foreseen therein.

* * *

It seems that in studies conducted to date the church of Poor Clares in Stary Sącz is a very underrated building. Although it is a relatively inconspicuous work, not matching the Kraków cathedral in scale, even less in the complexity of forms and the richness of decoration, it was nevertheless its very construction – simultaneously with the royal church at Wawel – that brought a stylistic breakthrough in the architecture of Małopolska. It seems that Paul Crossley rightly guessed the direct relationship between the workshops employed in both construction projects, however, for the creators of the convent's church, the inspiration was the architecture of the area around Lake Constance and today's Switzerland. The unusual, sophisticated tracery of the nuns choir, which seems to evade specific patterns, at the same time exhibits the best testimony to the skills of the master working in Sącz – not only was he familiar with stylish novelties of the Upper-Rhein architecture, but he was also able to produce his own original artistic creations on the basis thereof.

Historical circumstances indicate that the church in Stary Sącz was founded with the support of, and perhaps even at the foundation of, Władysław the Short and queen Jadwiga. If this conclusion is correct, then it puts in a new light the foundation activity of the ruler, whom some scholars have denied intellectual depth.⁶⁶ ●

65 KDM, vol. 2, issue 551; P. Pencakowski, *Gotyckie kościoły*, pp. 84–85; D. Karczewski *Franciszkanie w monarchii Piastów*, p. 139. Such an interpretation was strongly opposed by Przybyłowicz, in whose opinion, the female pronoun “ipsarum” indicates that the document refers only to the church of the Poor Clares; O.M. Przybyłowicz, *Architektura kościoła*, p. 44. Bogusław Krasnowolski (Kraków, Zawichost, pp. 187–188) also supported the opinion of the thirteenth century origin of the monastery and the friars' church, pointing to the perception of Kinga as a foundress through tradition, and the dedication to Saint Stanislaus, the same as in Nowy Korczyn.

66 Strong opinions on that matter were formulated particularly by L. Kajzer in his review of PIOTR LASEK, *Turris fortissima nomen Domini. Murowane wieże mieszkalne w Królestwie Polskim od 1300 r. do połowy XVI w.*, Warszawa 2014, wyd. Instytut Sztuki PAN, ss. 406, 171 ilustracji, 59 tablic fotograficznych, płyta CD z katalogiem grupującym opisy 60 analizowanych obiektów, “Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 63, 2015, issue 3, p. 544–545; idem, *Wstęp*, in: E. Banasiewicz-Szykuła (ed.), *Zamki Lubelszczyzny w źródłach archeologicznych*, Lublin 2015, pp. 9–10.